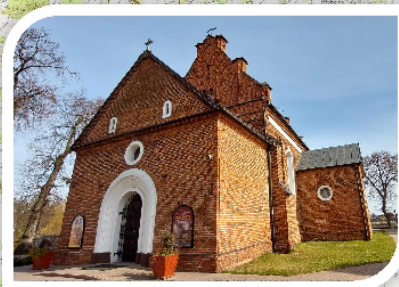


GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY IŁÓW NA LATA 2025-2028



**IŁÓW
SIERPIEŃ 2025 r.**

SPIS TREŚCI

1. WSTĘP	3
2. PRZEDMIOT I CEL OPRACOWANIA	3
3. PODSTAWA PRAWNA I FORMALNA OPRACOWANIA	4
4. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE	4
5. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	8
5.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	8
5.2. Powiązania z dokumentami strategicznymi opracowanymi na poziomie województwa i powiatu	10
5.3. Powiązania z dokumentami strategicznymi opracowanymi na poziomie społeczności lokalnych (stowarzyszeń)	15
6. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	16
6.1. Powiązania z dokumentami opracowanymi na poziomie gminy	16
6.1.1. Dokumenty o charakterze strategicznym	16
6.1.2. Dokumenty związane z polityką i planowaniem przestrzennym	18
6.1.3. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych	20
6.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa kulturowego gminy	20
6.2.1. Zarys historii obszaru gminy	20
6.2.2. Wybitne osoby związane z historią gminy	22
6.2.3. Środowisko kulturowe	23
6.2.4. Założenie przestrzenne Iłowa	23
6.2.5. Zabytki nieruchome	24
6.2.6. Zabytki ruchome	30
6.2.7. Zabytki archeologiczne	31
6.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	32
6.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków	33
7. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ	35
8. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE	36
8.1. Priorytety, kierunki działań i zadania programu opieki nad zabytkami	40
9. INSTRUMENTY REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	43
10. ZASADY OCENY REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	44
11. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	45
12. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW	63
13. BIBLIOGRAFIA	64
Załącznik Nr 1. Wykaz zabytków nieruchomych	66
Załącznik Nr 2. Wykaz stanowisk archeologicznych	69

1. WSTĘP.

Dziedzictwo kulturowe to „zasób rzeczy nieruchomych i ruchomych wraz ze związanymi z nim wartościami duchowymi, zjawiskami historycznymi i obyczajowymi uznawanymi za podstawę ochrony prawnej dla dobra konkretnego społeczeństwa i jego rozwoju oraz dla przekazania ich następnyim pokoleniom, (...) mające znaczenie dla tożsamości i ciągłości rozwoju politycznego, społecznego i kulturalnego, dowodzenia prawd i upamiętniania wydarzeń historycznych, kultywowania poczucia piękna i wspólnoty cywilizacyjnej.”¹

Zabytki stanowią ważne źródło informacji o życiu i działalności naszych przodków, świadectwo naszej historii. Są również w niewystarczający sposób wykorzystanym czynnikiem sprzyjającym rozwojowi turystyki, przekładającym się na rozwój gospodarczy i społeczny.

Opracowanie Programu Opieki nad Zabytkami jest koniecznością przewidzianą nie tylko ustawą ale i potrzebą społeczną. Jest czynnikiem służącym upowszechnianiu wiedzy o historii gminy, formą pomocy dla właścicieli zabytków w dbaniu o ich dobrą kondycję.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla gminy Iłów na lata 2025-2028 jest dokumentem określającym politykę gminy w zakresie sprawowania opieki nad dziedzictwem kulturowym oraz jego racjonalnym wykorzystaniem. Ma charakter uzupełniający w stosunku do innych aktów planowania w gminie tj. studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Stanowi również podstawę współpracy pomiędzy samorządem gminy, właścicielami zabytków i Mazowieckim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

2. PRZEDMIOT I CEL OPRACOWANIA

Przedmiotem opracowania jest Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla gminy Iłów na lata 2025-2028 zwany dalej Programem. Program niniejszy jest aktualizacją Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla gminy Iłów na lata 2014 - 2017 przyjętego Uchwałą Nr 267/LII/2014 Rady Gminy Iłów w dniu 6 listopada 2014 roku. Program sporządzony został na okres czterech lat, jednak określone w nim priorytety realizowane będą w dłuższej perspektywie.

Celem Programu jest określenie i realizacja zadań z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na terenie gminy Iłów, zmierzających do poprawy stanu zachowania środowiska kulturowego. Środowisko kulturowe gminy stanowi istotny czynnik kształtujący tożsamość lokalną, decyduje o atrakcyjności turystycznej gminy i wpływa na jej rozwój społeczno - gospodarczy.

Program służy podejmowaniu przez samorząd gminy planowych działań dotyczących inicjowania, wspierania, koordynowania prac związanych z ochroną zabytków oraz promowania i upowszechniania dziedzictwa kulturowego gminy.

Oczekiwanym efektem realizacji Programu będzie poprawa stanu środowiska kulturowego oraz wykorzystanie walorów historycznych dla rozwoju przedsiębiorczości oraz aktywny udział mieszkańców gminy w działaniach na rzecz zachowania i ochrony dziedzictwa kulturowego.

¹ Jan Pruszyński: *Dziedzictwo kultury Polski: jego straty i ochrona prawna*. Kantor Wydawniczy „Zakamycze”, Kraków 2001 r.

3. PODSTAWA PRAWNA I FORMALNA OPRACOWANIA.

Podstawą prawną opracowania niniejszego Programu jest Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity Dz.U. z 2024 r. poz.1292 z późn. zm.). Zgodnie z art. 87 pkt 1 w/w ustawy wójt gminy sporządza na okres 4 lat gminny program opieki nad zabytkami. Program po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków przyjmuje rada gminy. Art. 87 pkt 2 w/w ustawy określa cele sporządzanego programu, są to w szczególności:

- *uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;*
- *zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;*
- *wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;*
- *podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;*
- *określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;*
- *podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.*

Wójt gminy co 2 lata sporządza sprawozdanie z realizacji programu opieki nad zabytkami, które przedstawia radzie gminy.

Podstawą formalną niniejszego opracowania jest Aneks Nr 1 z dnia 21 sierpnia 2025 r. do Umowy 7/2023 z dnia 9 stycznia 2023 r. zawartej pomiędzy Gminą Iłów a firmą „Budowlane i Urbanistyczne Usługi Projektowe mgr inż. Alicja Pejta – Jaworska” z siedzibą w Płocku.

4. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Obowiązujące uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w Polsce określone zostały w następujących aktach prawnych:

- 1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej** (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 02 kwietnia 1997 r. uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 02 kwietnia 1997 r., przyjęta przez Naród w referendum konstytucyjnym w dniu 25 maja 1997 r., podpisana przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 16 lipca 1997 r. – Dz.U. z 1997 r. Nr 78 poz. 483 z późn. zm.)

Konstytucja RP określa ochronę zabytków jako obowiązek państwa i każdego obywatela.

Obowiązki państwa określone zostały w :

- w art. 5, który stanowi „*Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju*”.
- w art. 6 ust. 1, który stanowi „*Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju*”.

Obowiązki obywatela określone zostały w art. 86, który mówi „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa”.

2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity Dz.U. z 2024 r. poz.1292 z późn. zm.)

Ustawa ta określa między innymi przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków oraz opieki nad zabytkami. W art. 3 definiuje wśród wielu innych, następujące użyte w ustawie określenia, które oznaczają:

- **zabytek** - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
- **zabytek archeologiczny** – zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
- **historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny** – przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
- **krajobraz kulturowy** – postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka.

W świetle przepisów art. 4 w/w ustawy ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Opieka nad zabytkami sprawowana jest przez jego właściciela lub posiadacza i zgodnie z art. 5 ustawy polega w szczególności na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;

- 5) *popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.*

Ustawa precyzuje również w art. 6 przedmiot ochrony i opieki, której podlegają bez względu na stan zachowania:

- 1) *zabytki nieruchome będące, w szczególności krajobrazami kulturowymi, układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi, dziełami architektury i budownictwa, dziełami budownictwa obronnego, obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi, cmentarzami, parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni, miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;*
- 2) *zabytki ruchome będące, w szczególności dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje, numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami, wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego, materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (...), instrumentami muzycznymi, wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi, przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;*
- 3) *zabytki archeologiczne będące, w szczególności: pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyskami, kurhanami, relikami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.*

Ustawa określa również w art. 7 formy ochrony zabytków, którymi są:

- 1) *wpis do rejestru zabytków;*
- 1a) *wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;*
- 2) *uznanie za pomnik historii;*
- 3) *utworzenie parku kulturowego;*
- 4) *ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.*

Zgodnie z cytowaną Ustawą ochrona zabytków należy do zadań i kompetencji organów administracji publicznej oraz właściciela lub posiadacza zabytku. Podział zadań i kompetencji wskazuje na prymat administracji państwowej, w której gestii pozostaje prowadzenie rejestru zabytków oraz wojewódzkiej ewidencji zabytków, wydawanie decyzji o wpisie i wykreśleniu z rejestru zabytków, uzgadnianie decyzji administracyjnych. Listę Skarbów Dziedzictwa prowadzi minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Objęcie ochroną prawną

najcenniejszych obszarów i obiektów zabytkowych poprzez uznanie za pomnik historii należy do wyłącznej kompetencji Prezydenta RP.

Samorząd gminny jako jednostka samorządu terytorialnego ma określone i przewidziane ustawą zadania do realizacji i kompetencje w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami, należą do nich:

- konieczność uwzględnienia ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju gminy, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy (art.18 i art.19),
- prowadzenie gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy (art.22 pkt 4),
- sporządzenie gminnego programu opieki nad zabytkami (art.87),
- po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, możliwość utworzenia parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej (art.16).

Jednocześnie, jako właściciel zabytków ma również wskazane ustawą obowiązki. Wskazane one zostały w artykułach: 5, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 36, 71, 72 omawianej ustawy.

3. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz.U. z 2004 r., Nr 212, poz. 2153).

Rozporządzenie określa rodzaj przedsięwzięć oraz sposób ich realizacji zapewniających ochronę zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.

Organizację i sposób ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych zabytków planuje się w jednostkach organizacyjnych posiadających zabytki oraz na poszczególnych stopniach administracji w sporządzanych dokumentach jakim są między innymi gminne plany ochrony zabytków.

Zgodnie z §4 ust. 2 w/w rozporządzenia:

„Gminny plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych opracowuje (...) burmistrz; plan ten podlega uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków oraz właściwym terenowym organem obrony cywilnej na obszarze powiatu”

W §5 ust. 1 w/w rozporządzenie stanowi:

„Plany ochrony zabytków są integralną częścią planów obrony cywilnej i podlegają corocznej aktualizacji w terminie do 31 marca każdego roku, wg stanu na dzień 31 grudnia roku poprzedniego roku”.

4. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (tekst jednolity Dz.U. z 2025 r., poz.1153)

Ustawa między innymi określa zakres działania i zadania gminy. W art. 7 ust.1 pkt 9 stanowi: *„Zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy kultury, w tym (...) ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”.*

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach zostały określone w:

- **Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach** (tekst jednolity Dz.U. z 2022 r., poz. 385),
- **Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach** (tekst jednolity Dz.U. z 2022 r., poz. 2393).

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:

- **Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach** (tekst jednolity Dz.U. z 2020 r., poz. 164).

Ponadto inne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, znajdują się w wielu obowiązujących ustawach. Należą do nich:

- **Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (tekst jednolity Dz.U. z 2024 r., poz. 1130 z późn. zm.),
- **Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane** (tekst jednolity Dz.U. z 2025 r., poz. 418),
- **Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska** (tekst jednolity Dz.U. z 2025 r., poz. 647),
- **Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody** (tekst jednolity Dz.U. z 2024 r., poz. 1478 z późn. zm.),
- **Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami** (tekst jednolity Dz.U. z 2024 r., poz. 1145 z późn. zm.),
- **Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** (tekst jednolity Dz.U. z 2024 r., poz. 87),
- **Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie** (tekst jednolity Dz.U. z 2024 r., poz. 1491 z późn. zm.).

5. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE

5.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami określone zostały w następujących dokumentach sporządzanych na poziomie krajowym:

1. Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030.
2. Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030.

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 przyjęta Uchwałą Nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r. (M.P. z 2020 r., poz. 1060) jest jednym z dokumentów strategicznych służących zarządzaniu rozwojem kraju. Działania w nim wskazane mają wspierać zaangażowanie obywatelskie, zachęcać do współpracy oraz wzmacniać kreatywność Polaków.

Jako cel główny Strategia określa „**Wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków**”. Dla realizacji tego celu określone zostały trzy cele szczegółowe oraz przypisane im priorytety strategii i kierunki działań, między innymi:

Cel szczegółowy 2 – Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich, realizowany przez priorytety strategii, w tym między innymi:

2.1. Tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze

W realizacji tego zadania kluczową rolę odgrywają przede wszystkim działania w zakresie: edukacji kulturalnej, zwiększenia wykorzystania kultury w obszarze aktywizowania i społecznego włączenia osób wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem, poprawy warunków funkcjonowania instytucji kultury.

2.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury

Dostępność szeroko rozumianego dziedzictwa sprzyja aktywnemu uczestnictwu w kulturze. Wymaga ono odpowiedniej ochrony i zachowania, pozwala budować poczucie tożsamości i wspólnoty. Może stanowić czynnik wzrostu ekonomicznego poprzez między innymi rozwój turystyki kulturowej.

Kluczowe zadania w tym obszarze to: dalsze inwestowanie w zachowanie obiektów zabytkowych i usprawnianie systemu ochrony zabytków, poprawa estetyki przestrzeni publicznej, poprawa infrastruktury archiwów państwowych.

2.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury

2.4. Umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 przyjęta Uchwałą Nr 239 Rady Ministrów z dnia 13 grudnia 2011 r. (M.P. z 2012 r., poz.252) wskazuje następujący cel strategiczny polityki przestrzennego zagospodarowania kraju:

„Efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej terytorialnie zróżnicowanych potencjałów rozwojowych dla osiągnięcia ogólnych celów rozwojowych – konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia, sprawności funkcjonowania państwa oraz spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym i terytorialnym w długim okresie”.

Osiąganie tego celu musi się odbywać z zachowaniem spójności przyrodniczo-kulturowej służącej realizacji konstytucyjnej zasady zrównoważonego rozwoju. Dla realizacji celu strategicznego wyznaczono sześć celów przestrzennego zagospodarowania kraju. Między innymi:

Cel 2 - Poprawa spójności wewnętrznej i terytorialne równoważenie rozwoju kraju poprzez promowanie integracji funkcjonalnej, tworzenie warunków dla rozprzestrzeniania się czynników rozwoju, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oraz wykorzystanie potencjału wewnętrznego wszystkich terytoriów, dla którego ustalono kierunki działań, w tym:

2.2. Regionalna integracja funkcjonalna, wspomaganie rozprzestrzeniania się procesów rozwojowych na obszary poza głównymi miastami oraz budowanie potencjału dla specjalizacji terytorialnej

2.2.3. Integracja przestrzenna i funkcjonalna obszarów wiejskich

Polityka przestrzenna wobec obszarów wiejskich będzie zmierzać do uruchomienia istniejącego potencjału rozwojowego tych obszarów w celu zwiększenia ich konkurencyjności jako miejsca zamieszkania i pracy, wypoczynku oraz prowadzenia działalności gospodarczej i poprawy warunków życia mieszkańców. Dla

harmonijnego rozwoju obszarów wiejskich niezbędna jest należyta ochrona i wykorzystanie dla celów rozwojowych ich potencjału przyrodniczego, krajobrazowego i kulturowego, poprawa jakości i dostępności usług publicznych, wzmacnianie społeczności lokalnych, tworzenie warunków do rozwoju działalności gospodarczej, co sprzyjać będzie powstawaniu źródeł dochodu poza rolnictwem. Zwiększy się atrakcyjność obszarów wiejskich jako miejsca do życia, wypoczynku i pracy.

Cel 4 - Kształtowania struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski.

Kierunki działań w zakresie planowania przestrzennego kraju powinny m.in. zapewnić zabezpieczenie możliwości dalszego rozwoju społeczno-gospodarczego w oparciu o zachowane w dobrym stanie zasoby naturalne, kulturowe i lokalne walory środowiska, przy aktywnym udziale różnych podmiotów publicznych oraz społeczności lokalnych.

5.2. Powiązania z dokumentami strategicznymi opracowanymi na poziomie województwa i powiatu.

Strategiczne cele polityki województwa i powiatu w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami określone zostały w następujących dokumentach sporządzonych na poziomie wojewódzkim i powiatowym:

1. Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+ Innowacyjne Mazowsze
2. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego
3. Program opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim 2022 – 2025
4. Strategia Rozwoju Społeczno – Gospodarczego Powiatu Sochaczewskiego na lata 2021 – 2027.

Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+ Innowacyjne Mazowsze przyjęta Uchwałą Nr 72/22 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 24 maja 2022 r. jest aktualizacją Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030 przyjętej Uchwałą Nr 158/13 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 28 października 2013 r. i zawiera długofalową wizję rozwoju regionu i społeczności Mazowsza. W Strategii nakreślono wizję rozwoju „Mazowsze z Warszawą, Warszawa ku Europie”. Dążenia i aspiracje w urzeczywistnianiu nakreślonej wizji rozwoju regionu oddaje sformułowany cel główny: *„Zapewnienie wysokiej jakości życia poprzez trwałą i zrównoważony przestrzennie rozwój województwa, służący wzrostowi znaczenia regionu w Europie i na świecie, przy poszanowaniu zasobów środowiska”* Uszczegółowieniem celu głównego jest pięć celów strategicznych określonych w pięciu obszarach tematycznych: Gospodarka, Dostępność, Środowisko i energetyka, Społeczeństwo oraz Kultura i dziedzictwo, do których przypisane zostały kierunki działań z zaznaczeniem kierunków priorytetowych oraz działania.

Jednym z celów strategicznych (określonym w obszarze *Kultura i dziedzictwo*) jest:

- 1. Mazowsze bogate kulturowo - wykorzystanie walorów środowiska przyrodniczego oraz potencjału kulturowego i turystycznego dla rozwoju województwa i poprawy jakości życia**

W ramach tego celu określono następujące kierunki działania oraz działania:

Kierunki priorytetowe:

- **Ochrona i wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego:**
 - Wspieranie prac konserwatorskich (w tym restauratorskich, renowacyjnych, rewitalizacyjnych), rewitalizacja obiektów i obszarów zabytkowych oraz kulturowych,
 - Adaptacja obiektów zabytkowych do nowych funkcji, w tym kulturalnych, turystycznych i społecznych,
 - Inwentaryzacja i digitalizacja zasobów dziedzictwa kulturowego.
- **Wykorzystanie walorów środowiska przyrodniczego, potencjału kulturowego i turystycznego dla rozwoju gospodarczego i promocji województwa:**
 - Zwiększanie atrakcyjności turystycznej w oparciu o walory kulturowe i przyrodnicze
 - Ochrona, pielęgnowanie i promowanie spuścizny kulturowej (materialnej i niematerialnej), w tym podnoszenie świadomości kulturowej
 - Wspieranie i promocja różnorodności kulturowej
 - Wspieranie przedsiębiorczości i współpracy w obszarze kultury, dziedzictwa kulturowego i turystyki

Pozostałe kierunki:

- **Upowszechnianie kultury i twórczości:**
 - Rozwój infrastruktury kultury, wydarzeń i projektów kulturalnych
 - Wspieranie rozwoju i edukacji kulturalnej
- **Kreowanie miast i wsi jako centrów aktywności kulturalnej i turystycznej:**
 - Wspieranie ośrodków miejskich i wiejskich w upowszechnianiu potencjału kultury wraz z rozwojem funkcji turystycznych

Ochrona zabytków ma kluczowe znaczenie dla zachowania zasobów dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń. Konieczne są działania wspierające prace konserwatorskie oraz zmierzające do zahamowania procesów degradacji i utrzymania zabytków w jak najlepszym stanie. Działania w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego powinny sprzyjać poprawie atrakcyjności turystycznej regionu, z uwagi na istotne znaczenie jakie ma w budowaniu oferty turystycznej, promocja walorów środowiska przyrodniczego i dziedzictwa kulturowego.

Z wykorzystaniem potencjału przyrodniczo – kulturowego powinny być tworzone i rozwijane trasy i szlaki turystyczne, w tym tematyczne. Należy również wspierać rozwój różnych form turystyki (w tym ekoturystyki) oraz działalność stowarzyszeń i innych organizacji.

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego przyjęty Uchwałą Nr 22/18 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 19 grudnia 2018 r., jest podstawowym narzędziem polityki przestrzennej realizowanej w ramach Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030 i wyznaczającym kierunki zagospodarowania przestrzennego województwa. Określona w nim polityka przestrzenna, dąży do zapewnienia trwałego i zrównoważonego rozwoju, zachowania spójności społeczno - gospodarczej i terytorialnej, wzrostu konkurencyjności gospodarki regionu oraz tworzenia nowych miejsc pracy, zakłada

zintegrowane planowanie rozwoju województwa mazowieckiego łączy aspekty społeczne, gospodarcze i środowiskowe.

W Planie określono kierunki zagospodarowania przestrzennego dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego oraz krajobrazu kulturowego.

W zakresie zachowania ciągłości dziedzictwa kulturowego i ochrony krajobrazów kulturowych wskazano między innymi:

- *obszary i obiekty o istotnym znaczeniu dla województwa mazowieckiego z zakresu ochrony krajobrazu kulturowego, dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:*
 - *obszary i obiekty objęte ochroną prawną,*
- *pasma przyrodniczo-kulturowe: pasma rzeczne: Wisły (...),*

oraz **określono następujące działania:**

- *realizację zadań wskazanych w wojewódzkim programie opieki nad zabytkami;*
- *zachowanie i kreowanie ładu przestrzennego, zachowanie walorów krajobrazu kulturowego oraz kształtowanie pasm przyrodniczo - kulturowych o znaczeniu regionalnym poprzez:*
 - *przeciwdziałanie negatywnym efektom urbanizacji i rurbanizacji;*
 - *wzmacnianie przestrzennych walorów obiektów oraz układów przestrzennych (w tym obiektów i obszarów przemysłowych) poprzez rewitalizację, restaurację oraz rekultywację;*
 - *ochronę, rewitalizację i rewaloryzację obiektów i obszarów historycznych (zwłaszcza architektury drewnianej i przemysłowej, dworskiej, obronnej, dorobku nauki i techniki) w tym zabytków mających znaczenie symboliczne;*
 - *wykorzystanie sieci miast historycznych oraz atrakcji krajobrazowo - architektonicznych m.in. dla wyznaczania szlaków turystyki kulturowej;*
 - *ochronę regionów etnograficznych oraz krain historycznych, jako cennych i charakterystycznych krajobrazów kulturowych, również jako element współpracy oraz rozwoju powiązań z sąsiadującymi województwami.*

Plan ponadto określa postulaty i rekomendacje do podmiotów realizujących politykę przestrzenną na obszarze województwa, które mogą stanowić (...) elementy fakultatywne do uwzględnienia w dokumentach planistycznych gmin.

W zakresie opieki i ochrony dziedzictwa kulturowego oraz dóbr kultury współczesnej, w Planie postuluje się między innymi następujące działania:

- ***zachowanie ładu przestrzennego lub jego kreowanie, szczególnie w miejscach o istotnym znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego poprzez:***
 - *ochronę i kształtowanie struktur przestrzennych historycznych miast i wsi w oparciu o ochronę pola ekspozycji i eksponowanie dominant architektonicznych; kształtowanie przestrzeni publicznych w nawiązaniu do tradycji miejsca,*
 - *eksponowanie w strukturze przestrzennej ośrodków miejskich i wiejskich najcenniejszych zasobów dziedzictwa regionu,*

- *kształtowanie i ochronę krajobrazów kulturowych m.in. poprzez utworzenie parków kulturowych.*
- ***adaptację obiektów zabytkowych dla współczesnych funkcji kulturalnych, turystycznych i edukacyjnych;***
- ***zagospodarowanie i udostępnianie stanowisk archeologicznych posiadających czytelną formę krajobrazową w celach dydaktycznych, naukowych i turystycznych;***
- ***współpracę międzyregionalną w zakresie zachowania i wykorzystania zasobów dziedzictwa kulturowego (tradycji historycznych, śladów osadnictwa, dziedzictwa kultury ludowej) dla rozwoju produktów turystyki kulturowej.***

Program opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim 2022 – 2025 przyjęty Uchwałą Nr 169/21 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 21 grudnia 2021 r., określa misję, wizję oraz główne obszary strategiczne opieki nad zabytkami, a także przypisane im cele oraz przedsięwzięcia zmierzające do ich realizacji.

W Programie przyjęto prostą strukturę celów; cel generalny zawarty został w deklaracji misji z którą zgodne są dalsze rozstrzygnięcia planistyczne i wykonawcze.

Przyjęto, że w okresie 2022–2025 będzie kontynuowana misja z lat 2018–2021, która brzmi:

„Podnieść skuteczność opieki nad zabytkami i dziedzictwem niematerialnym w województwie mazowieckim”.

Misji towarzyszy wizja strategiczna opieki nad zabytkami, określająca pożądany stan docelowy, jaki powinien być osiągnięty do 2025 r. wskutek realizacji Programu. Z rozwinięcia misji wynikają trzy obszary strategiczne stanowiące obszary koncentracji działań w zakresie opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim. W każdym z obszarów wyznaczono z kolei cele strategiczne i służące ich realizacji przedsięwzięcia.

Poniżej przedstawiono obszary strategiczne, cele strategiczne i niektóre przypisane im przedsięwzięcia kierunki działań:

Obszar strategiczny A: Edukacja kształtująca świadomość i postawy

Cele strategiczne:

Cel A.1. Wsparcie edukacyjne samorządów lokalnych i właścicieli zabytków

Przedsięwzięcia, m.in.:

- *Mazowieckie Forum Dziedzictwa (MFD)*
- *Dziedzictwo niematerialne – na krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego – kontynuacja*
- *Konkurs „Renowacja Roku Zabytków Mazowsza” – kontynuacja*

Cel A.2. Kształtowanie postawy zainteresowania dziedzictwem.

Przedsięwzięcia, m.in.:

- *„Odkrywamy nasze dziedzictwo” – coroczny konkurs fotograficzny – kontynuacja*
- *Tożsamość lokalna – wartość unikalna (kontynuacja w nowej formie)*

Obszar strategiczny B. Optymalizacja systemu dostępu właścicieli zabytków do środków

Cele strategiczne:

Cel B.1. Zoptymalizowanie systemu dotacji wojewódzkich

Przedsięwzięcia, m.in.:

- *Dotacje do prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy obiektach zabytkowych – kontynuacja*

Cel B.2. Dbalność o zabytki własne województwa

Przedsięwzięcia, m.in.:

- *Finansowanie prac przy obiektach zabytkowych, których właścicielem jest Samorząd Województwa Mazowieckiego – kontynuacja*

Obszar strategiczny C. Skuteczne narzędzia działania

Cele strategiczne:

Cel C.1. Ograniczanie ryzyka utraty najbardziej zagrożonych elementów dziedzictwa

Przedsięwzięcia, m.in.:

- *Dokumentacja zabytków architektury XX wieku województwa mazowieckiego*
- *Inwentaryzacja i wyodrębnienie typów zabudowy drewnianej województwa – kontynuacja*
- *Konkurs „Dom w krajobrazie” – kontynuacja*
- *Nasza żywa tradycja – kontynuacja*

Cel C.2. Wzmocnienie potencjału promocyjnego zabytków.

Przedsięwzięcia, m.in.:

- *Tworzyć system promocji mazowieckiego dziedzictwa w serwisach internetowych*
- *Mazowieckie konserwacje*
- *Mazowiecki System Informacji Przestrzennej – Zabytki*

Strategia Rozwoju Społeczno – Gospodarczego Powiatu Sochaczewskiego na lata 2021

– **2027** przyjęta Uchwałą Nr XXXVIII/223/2022 Rady Powiatu w Sochaczewie z dnia 25 listopada 2022 r. określa następującą wizję rozwoju społecznego i gospodarczego Powiatu Sochaczewskiego: „Powiat Sochaczewski w roku 2027 powiatem przyjaznym i bezpiecznym dla mieszkańców. Atrakcyjny dla turystów i przedsiębiorców stosujący zasady zrównoważonego rozwoju, dbający o dziedzictwo kulturowe i przyrodnicze”.

Strategia zakładała zrównoważony rozwój powiatu oraz polepszenie warunków życia mieszkańców. Ma stanowić platformę współdziałania mieszkańców, organizacji pozarządowych, przedsiębiorców oraz władz gmin w celu wypracowania wspólnej przyszłości, odpowiadającej ich potrzebom. Określona w dokumencie wizja realizowana będzie w powiązanych ze sobą głównych obszarach rozwoju i określonych w ich ramach celach strategicznych, uszczegółowionych celami operacyjnymi i przypisanymi do nich kierunkami działań:

Obszar I – Rozwinięta gospodarka

Obszar II – Kapitał społeczny

Cel strategiczny: „Aktywni i wykształceni zintegrowani mieszkańcy powiatu sochaczewskiego”

Cel operacyjny:

3. Budowanie lokalnej więzi społecznej

- Wzrost poziomu tożsamości lokalnej
- Działania na rzecz integracji społecznej, lokalnej społeczności
- Promowanie lokalnych inicjatyw i działań realizowanych w gminach
- Zwiększenie jakości funkcjonowania obiektów kultury

Obszar III – Usługi publiczne

Cel strategiczny: „Rozwinięta infrastruktura techniczna powiatu oraz wysoka dostępność i jakość usług publicznych”

Cel operacyjny:

4. Rozwój oferty kulturalnej i rekreacyjno – sportowej skierowanej do różnych grup odbiorców

- Zrównoważony rozwój infrastruktury kulturalnej (...).
- Stworzenie bazy turystyczno – wypoczynkowej
- Zwiększenie udziału mieszkańców w kulturze – zwiększenie poziomu społecznego uczestnictwa w kulturze oraz aktywnych formach spędzania wolnego czasu, w tym zachęcanie do korzystania z dostępnej infrastruktury kulturalnej (...),
- Informowanie o ofercie turystycznej i kulturalnej (...) oraz zapewnienie jej dostępności i różnorodności.

5. Rozwój turystyki i skuteczny system promocji turystycznej

- Wsparcie dla rozwoju i modernizacji infrastruktury turystycznej i około turystycznej na terenie powiatu
- Rozwój szlaków turystycznych między innymi (...) kulturowych
- Rozwój, promocja oraz tworzenie produktów kulturowych w oparciu o tradycje

Obszar IV – Zarządzanie rozwojem powiatu

5.3. Powiązania z dokumentami strategicznymi opracowanymi na poziomie społeczności lokalnych (stowarzyszeń).

Strategiczne cele w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami określone zostały również w dokumencie sporządzonym na poziomie społeczności lokalnych 11 gmin północno-zachodniego Mazowsza: Brudzeń Duży, Gąbin (gmina miejsko-wiejska), Gostynin (gmina wiejska), Gostynin (gmina miejska), Iłów, Łąck, Nowy Duninów, Pacyna, Sanniki (gmina miejsko-wiejska), Słubice, Szczawin Kościelny zrzeszonych w Stowarzyszeniu Lokalna Grupa Działania AKTYWNI RAZEM:

1. Strategia Rozwoju Lokalnego Kierowanego przez społeczność na lata 2024 - 2027

Strategia Rozwoju Lokalnego Kierowanego przez społeczność na lata 2024 - 2027 wdrażana przez Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania AKTYWNI RAZEM, określa dwa cele i przypisane im po trzy przedsięwzięcia, między innymi:

Cel C1. Rozwój zielonej gospodarki na obszarze LGD AKTYWNI RAZEM

Przedsięwzięcie P.1.1. Nauka i kultura się opłaca

Przedsięwzięcie P.1.2. Natura smakuje

Przedsięwzięcie P.1.3. Kraina sztuki

W ramach przedsięwzięcia planowane jest wsparcie między innymi na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego regionu, oznakowanie tras, tablice tematyczne, prezentacja elementów dziedzictwa kulturowego w przestrzeni publicznej.

Cel C2. Aktywizacja społeczności obszaru LGD AKTYWNI RAZEM

Przedsięwzięcie P.2.1. Korzenie

Przedsięwzięcie jest zorientowane na zachowanie dziedzictwa kulturowego obszaru i wykorzystanie go na rzecz jego rozwoju, między innymi przez budowanie poczucia tożsamości. Będzie obejmowało działania zgłaszane przez mieszkańców na spotkaniach aktywizujących, takie jak: opracowanie przez społeczności wiejskie i ustawienie tablic prezentujących historię ich wsi, ścieżki edukacyjne, uporządkowanie obiektów pamięci, starych cmentarzy i innych obiektów kulturowych;

Przedsięwzięcie P.2.2. Współpraca się opłaca

Przedsięwzięcie P.2.3. Pomocna dłoń

Wśród projektów planowanych do wsparcia ze środków FEM – Programu regionalnego Fundusze Europejskie dla Mazowsza 2021-2027, znajduje się między innymi:

Przedsięwzięcie 1.3: „Kraina Sztuki”

Działanie 5.5 Kultura i turystyka (EFRR)

Typ projektu: Rozwój infrastruktury do prowadzenia działalności kulturalnej ważnej dla edukacji i aktywności kulturalnej.

Korzyści wynikające z realizacji lokalnej strategii rozwoju LGD AKTYWNI RAZEM na lata 2024-2027 wynikają z jej oddolnego charakteru; strategia ta powstała i będzie realizowana z szerokim udziałem społeczności lokalnej. Dzięki temu wykorzystane zostaną lokalne zasoby ludzkie, w postaci wiedzy, czasu i pracy mieszkańców obszaru LGD, wzmocnione zostaną lokalne więzi i umiejętność współpracy, co pozwoli na wymianę doświadczeń i propagowanie dobrych praktyk oraz łączenie zasobów lokalnych podmiotów. Zintegrowany charakter strategii to także łączenie różnych dziedzin gospodarki i życia: na przykład działania chroniące i promujące dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe (przedsięwzięcia „Współpraca się opłaca”, „Korzenie” będą wspierać rozwój turystyki, a rozwój turystyki służyć zachowaniu i promocji dziedzictwa.

6. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

6.1. Powiązania z dokumentami opracowanymi na poziomie gminy

Cele polityki gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami określone zostały w dokumentach strategicznych oraz planistycznych wyznaczających kierunki polityki przestrzennej sporządzonych na poziomie gminy.

6.1.1. Dokumenty o charakterze strategicznym

Dokumentem o charakterze strategicznym określającym uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego oraz wyznaczającymi cele polityki

gminy między innymi w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zaliczyć można:

1. Strategię Rozwoju Gminy Iłów na lata 2023 – 2030.

Strategia Rozwoju Gminy Iłów na lata 2023 – 2030 przyjęta Uchwałą Nr 371/LXXIX/2024 Rady Gminy Iłów z dnia 15.02.2024 r., w której na podstawie przeprowadzonej diagnozy sytuacji społeczno - gospodarczej gminy Iłów, problemów, mocnych stron, szans i zagrożeń w rozwoju gminy, sformułowano misję gminy oraz cele strategiczne, cele operacyjne i szczegółowe niezbędne do realizacji zrównoważonego rozwoju. Misja zawarta w Strategii:

„Wszędzie dobrze, ale w naszej Gminie Iłów – najlepiej!

Iłów to miejsce przyjazne mieszkańcom, gdzie wspiera się lokalną aktywność, dbając o dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe. Tu warto mieszkać, pracować, inwestować, rozwijać się i aktywnie spędzać wolny czas. Razem rozwijamy głęboko zakorzenioną tradycję rolnictwa i sadownictwa.

Dumni ze swojej przeszłości z optymizmem patrzymy w przyszłość”.

W dokumencie tym określono również Wizję czyli obraz gminy, który będzie efektem realizacji strategii rozwoju:

„W 2030 Gmina Iłów to Gmina, która systematycznie i względem potrzeb rozwija swoją infrastrukturę, gwarantującą wysoką jakość życia mieszkańców, na wszystkich obszarach – społecznym, gospodarczym oraz przestrzennym.

Gmina Iłów to obszar atrakcyjny inwestycyjnie i turystycznie z zachowanymi walorami środowiska naturalnego. To miejsce o wysokim potencjale społecznym, kulturowym, sportowym i rekreacyjnym, które jest zamieszkiwane przez zintegrowanych, przedsiębiorczych, zdrowych oraz szczęśliwych mieszkańców”.

Jednym z celów strategicznych jest: „Zrównoważona gospodarka oparta na rolnictwie i przetwórstwie”, który ma być realizowany przez cele operacyjne, między innymi:

Cel operacyjny 3. Bogata oferta turystyczna oparta na zasobach regionu oraz jej promocja.

Uznano, że rozwój gospodarczy gminy wymaga stworzenia odpowiednich warunków, które obejmować powinny zarówno mieszkańców i przedsiębiorców z terenu gminy, jak i inwestorów zewnętrznych dzięki którym do gminy napłynie nowy kapitał. Ze względu na charakter gminy należy promować między innymi produkty lokalne oraz zwiększać świadomość historii i tradycji regionu, zarówno wśród społeczności lokalnej jak i odwiedzających gości.

Uwzględniono także potencjał turystyczny, ze względu na walory turystyczne oraz bogatą i długą historię gminy Iłów. Na kolejne lata zaplanowano rozwijać tę gałąź gospodarki i rozwijać ofertę opartą na zasobach regionu.

Dla realizacji tego celu operacyjnego określono **kierunki działań**, między innymi:

6) Utrwalanie świadomości ponadlokalnej i regionalnej wśród mieszkańców, m.in. poprzez udział przedstawicieli gminy w wydarzeniach i uroczystościach

na szczeblu powiatu i regionu, związanych z upamiętnieniem wydarzeń historycznych i budowaniem regionalnej tożsamości,

- 7) Dbanie o historię i tradycję regionu, m.in. poprzez zbiór pamiątek historycznych oraz tworzenie miejsc pamięci na terenie Gminy,
- 8) Rewitalizacja obiektów zabytkowych oraz terenów objętych ochroną.

Wszystkie te działania mają prowadzić do zachowania dziedzictwa kulturowego poprzez poznanie historii gminy, kultywowanie tradycji i ochronę dóbr kultury materialnej w gminie.

6.1.2. Dokumenty związane z polityką i planowaniem przestrzennym

Dokumentami związanymi z polityką i planowaniem przestrzennym gminy uwzględniającymi między innymi problematykę ochrony zabytków i opieki nad zabytkami są:

1. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Łów.
2. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Łów przyjęte zostało Uchwałą Nr 48/IX/2015 Rady Gminy Łów z dnia 16 czerwca 2015 r..

W części **Kierunki**, w **rozdziale V. Obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków** ustalono między innymi następujące zasady ochrony dziedzictwa kulturowego:

- rewaloryzację i promocję (...) historycznej struktury przestrzennej gminy,
- w zakresie ochrony konserwatorskiej obiektów nieruchomych należy podjąć następujące działania, których celem powinno być zahamowanie procesów degradacji struktury zabytkowej – tak w obrębie obiektów jak i w ich strefach ochrony konserwatorskiej (...):
 - dalszą rewaloryzację najcenniejszego obszaru funkcjonalno – przestrzennego - układu urbanistycznego wsi Łów. (...) Należałoby wykonać dla tego obszaru studium historyczno – urbanistyczne, wyczerpujące zakres ochrony dóbr kultury - wytyczne konserwatorskie dotyczą elementów kształtowania i zagospodarowania przestrzeni w tym głównie: zachowanie układu urbanistycznego, sieci ulicznej, linii regulacyjnej, linii zabudowy i gabarytów budynków, nawierzchni placów i ulic, architektury obiektów zabytkowych (wartości kulturowych), kształtowanie historycznego rynku we wsi Łów jako przestrzeni publicznej sprzyjającej nawiązywaniu kontaktów społecznych;
 - określono strefy ochrony konserwatorskiej dla zabytkowych obiektów zespołu kościoła parafialnego w Łowie, kościoła w Brzozowie, Giżycach oraz zespołu pałacowo-parkowego w Giżycach - strefa powinna obejmować obiekty oraz ich najbliższą okolicę. Zabudowa w tej strefie winna być w szczególności sposobem projektowana – tak pod względem funkcji (nieatagonistycznej, nieniszczącej), jak i formy – drobnoskalowej, tradycyjnej;
 - dla parków w Ostrowcach, Załuskowie, Wszeliwach i zespołu dworsko-parkowego w Brzozowie określono strefę ochrony konserwatorskiej – teren wyłączony spod

zabudowy lub z ograniczeniem zabudowy, dla właściwej ekspozycji zespołów dworskich. Parki podworskie, zespoły pałacowo - parkowe objęte są ochroną ekologiczną i konserwatorską, na obszarze określonym granicami tej ochrony powinny obowiązywać wytyczne dotyczące elementów kształtowania i zagospodarowania przestrzeni: zachowanie architektury obiektów, małej architektury, gabarytów budynków, oraz lokalizacji nowych obiektów i zmiany użytkowania. Do czasu uzgodnienia warunków szczegółowych dla każdego obiektu, ustalono strefę umowną ochrony konserwatorskiej w granicach wskazanych na rysunku Studium.

- do bezwzględnego zachowania należą obiekty nieruchome w ewidencji konserwatorskiej. Część z nich wymaga przeprowadzenia remontów bieżących, część kapitałnych, część należy poddać rewaloryzacji. Zakres niezbędnych działań winny określić ekspertyzy konserwatorskie i konstrukcyjne; dla budynków mieszkalnych i chałup, strefa ogranicza się do terenu siedliska zagrodowego.
- parki zabytkowe wymagają wykonania projektów rewaloryzacji oraz ich realizacji. Parki z terenu Gminy, z racji naturalnego zużycia się materiału zielonego, klęsk żywiołowych lub świadomej, niszczącej działalności człowieka, zostały zubożone tak pod względem ilościowym, jak i jakościowym – wiele drzew zostało usuniętych, część gatunków, także rodzimych, wypadła. Pozacierały się historyczne układy dróg, ścieżek spacerowych, punktów widokowych. Parkom tym należy przywrócić ich historyczne walory odtworzyć ich rolę w krajobrazie.
- ochronę stanowisk archeologicznych poprzez:
 - wszelkie działania w obrębie stanowisk i ich strefy ochronnej mogą być podejmowane po uzyskaniu zezwolenia konserwatorskiego i spełnieniu ustalonych w nim warunków,
 - w stosunku do najcenniejszych stanowisk należy rozpocząć procedurę wpisu do rejestru zabytków w celu uchronienia ich od zniszczeń,
 - wszystkie stanowiska znajdujące się w spisie konserwatorskim należy objąć badaniami rozpoznawczymi,
 - nadzory archeologiczne nad wstępnymi pracami budowlanymi.

W zakresie obiektów wpisanych do rejestru zabytków ustalono w Studium, że wszelkie prace i roboty przy zabytkach, w jego strefie ochrony konserwatorskiej i w sąsiedztwie muszą być prowadzone za zezwoleniem i w uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków (...), które określi zakres koniecznego nadzoru.

Aktualnie obowiązujące przepisy z zakresu planowania przestrzennego w miejsce studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego wprowadzają nowy akt planowania przestrzennego jakim jest plan ogólny gminy. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Iłów obowiązywać będzie do dnia wejścia w życie planu ogólnego gminy.

Rada Gminy Łów w dniu 17 lipca 2024 r. przyjęła Uchwałę Nr 31/V/2024 w sprawie przystąpienia do sporządzenia planu ogólnego gminy obejmującego obszar gminy w jej granicach administracyjnych. Aktualnie trwają prace związane z jego opracowywaniem.

Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego

Aktualnie obowiązuje Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Łów przyjęty Uchwałą Nr 201/XXXVIII/2002 Rady Gminy Łów z dnia 24 czerwca 2002 r., który jest zmianą Miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Łów przyjętego Uchwałą Nr XXXV/215/94 Rady Gminy Łów z dnia 10 marca 1994 r. we fragmentach obrębów geodezyjnych Łów Osada, Łów Wieś, Miękinki, Sadowo i Łaziska.

W planie znalazły się ustalenia dotyczące zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków; dotyczą one wyłącznie ochrony stanowisk archeologicznych.

6.1.3. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych

W 2006 r. opracowany został „Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych dla gminy Łów”. Plan został uzgodniony z Mazowieckim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków i szefem obrony cywilnej powiatu oraz zatwierdzony przez Wójta Gminy Łów.

6.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa kulturowego gminy

6.2.1. Zarys historii obszaru gminy

Ślady obecności osadnictwa na terenach obejmujących dzisiejszą gminę Łów sięgają do epok pradziejowych. Wówczas powstawały tutaj pierwsze osady. Funkcjonowały one dzięki rzece Wiśle i rozprzestrzeniały się wzdłuż jej koryta; chodzi tutaj o czasy około dziesięć tysięcy lat przed narodzeniem Chrystusa. Z okresu mezolitu (około sześć tysięcy lat przed narodzeniem Chrystusa) pochodzą odnalezione grociki z krzemienia kamiennego. Jednak to dopiero z okresu neolitu wywodzi się najwięcej wykopalisk i odkryć na terenach gminy Łów. Zatem czas między piątym a drugim tysiącleciem przed narodzeniem Chrystusa przynosi informacje na temat stałych siedlisk mieszkalnych, a wraz z nimi wytwarzanych narzędzi i ceramiki neolitycznej jakich wówczas używano oraz przedstawia sposób pochówku. Kolejne epoki brązu i żelaza już do czasów starożytnych i po narodzeniu Chrystusa, pozostawiły na tych terenach wiele śladów zamieszkania. Są to nie tylko narzędzia i ceramika, ale także groby skrzyniowe z amforami i siekierki z krzemienia pasiastego. Różnorodność znalezisk archeologicznych pochodzących z wielu epok i kultur dowodzi o bogatej historii terenów łowa i okolic oraz jest świadectwem ciągłości osadnictwa od pierwszych wzmianek i śladów na jej temat.

Początkowo, dla dzisiejszego łowa, funkcjonowała nazwa Gylów, pierwsze wzmianki na temat miasta (ówczesnej wsi) pochodzą z początku XIII wieku. Około roku 1224 książę Konrad Mazowiecki podarował wieś, która była jego własnością, cystersom sulejowskim, jednak już w 1249 roku zmienił ich miejsce pobytu na Mogielnicę (dzisiaj miasto w województwie mazowieckim w południowej części powiatu grójeckiego). W latach 1327-1332 na terenach ziemi łowskiej toczyły się walki pomiędzy Księstwem Polskim

wspieranym przez Litwę i Księstwo Jaworskie, a Krzyżakami, którzy umacniali szeregi księstwa mazowieckiego i Królestwa Czech. Wojna była wynikiem polityki Władysława Łokietka, który chciał przyłączenia Mazowsza, na co nie chcieli wyrazić zgody książę płocki wraz z braćmi. Wówczas ziemia łowska była nękana częstymi najazdami litewskimi, krzyżackimi i polskimi ze względu na swoje położenie na pograniczy ziem i skrzyżowaniu głównych szlaków komunikacyjnych. Po kilkunastu latach spokoju w 1350 roku na Mazowsze najechali Litwini w zemście za pomoc jaką udzielili księżęta mazowieccy Kazimierzowi Wielkiemu w wyprawie na Ruś Czerwoną. Następnie za czasów panowania, na tych terenach, Siemowita IV w wyniku prowadzonej przez niego polityki Mazowsze a wraz z nim i ziemia łowska została złupiona przez wojska Zygmunta Luksemburskiego. Przez cały ten okres Iłów był włością książęcą, a w 1405 roku przeszedł w prywatne ręce rycerskiego rodu herbu Rogala. Przechodzący przez miasto szlak zbożowy, handlowy i wodny do Gdańska spowodował, że stało się ono ważnym ośrodkiem gospodarczym, handlowym i religijnym. Niedaleko Iłowa, w Gostyninie, w 1462 roku na zamku przebywał król Kazimierz Jagiellończyk, który wystawił wówczas akt inkorporacji Ziemi Gostynińskiej do Korony. W wyniku przyłączenia tych terenów, zmienił się podział administracyjny i ziemia łowska znalazła się w granicach powiatu gąbińskiego i województwa rawskiego, co ważne taki podział trwał, aż do II rozbioru Polski. 28 lutego 1506 roku wieś Iłów otrzymała chełmońskie prawa miejskie, które kupiła wraz z synami Małgorzata - wdowa po stolniku Janie Radzanowskim. Na głównym rynku miasta, gdzie schodzą się drogi z Łowicza, Sannik, Słubic, Brzozowa i Giżyc odbywały się cztery jarmarki rocznie i jeden targ tygodniowy w soboty. Możliwość tak częstego handlu, świadczy o prestiżu Iłowa, ponieważ sporo okolicznych miejscowości, które były znacznie większe miały prawa jedynie do dwóch lub trzech targów rocznie. Przywożono tutaj najczęściej śledzie, wina, futra, sukno, przyprawy i duże ilości soli. Trzy lata później – w 1509 roku - miasto strawił pożar, odbudowa nie była łatwym zadaniem, ale dzięki przychylności króla Zygmunta Starego w okresie od 1509 roku do 1512 roku mieszkańcy nie musieli płacić podatku. Szczególnie duże spustoszenie na tych terenach spowodowali Szwedzi w trakcie potopu. Około 1680 roku w mieście zaczęli osiedlać się Żydzi, a prawie sto lat później, w 1760 roku przybyli na tereny Iłowa osadnicy z Holandii. Zajmowali się przede wszystkim osuszaniem i karczowaniem zalesionych mokradeł oraz uczyli tej sztuki lokalną ludność. Na terenie gminy budowali swoje domy w Arciechowie i Kępie Karolińskiej, zazwyczaj były one jednocześnie połączone z oborą lub stodołą. Holenderscy menonici budowali je na górkach, które czasami nawet usypywali sztucznie. W 1945 roku zostali wysiedleni z terenów Polski. W 1783 roku dobra łowskie przeszły na własność kasztelana sochaczewskiego - Adama Lasockiego. Ze względu na swoje położenie ziemia łowska często przechodziła z rąk do rąk i zmieniała się jej przynależność administracyjna. Po drugim rozbiorze Polski tereny dzisiejszej gminy Iłów przejęły wojska pruskie, ale już w 1806 roku po wygranej bitwie pod Jeną wkroczyła tu armia francuska. W 1807 roku powstało Księstwo Warszawskie, a Iłów podlegał wtedy pod powiat gostyniński i departament warszawski. Jednak w 1813 roku, po klęsce

Napoleona w wyprawie na Rosję w 1812 roku, tereny powiatu gostynińskiego zostały przejęte przez wojska rosyjskie. Po Kongresie Wiedeńskim Łów znajduje się w Królestwie Polskim związanym unią personalną z Rosją. Po powstaniu listopadowym województwa przekształcono w gubernie, następnie w 1849 roku Łów oraz 46 wsi i folwarków odłączono od powiatu gostynińskiego i wcielono do powiatu sochaczewskiego z siedzibą w Łowiczu. W wyniku represji po powstaniu styczniowym rząd carski przeprowadził reformy, w wyniku których Łów w 1869 roku bezpowrotnie stracił prawa miejskie. W grudniu 1905 roku wprowadzono do szkół nauczanie w języku polskim. Po odzyskaniu niepodległości przeprowadzono pierwszy spis powszechny, z którego wynikało, że gminę zamieszkuje 8893 osoby w tym 1760 narodowości niemieckiej i 432 osoby narodowości żydowskiej. Około roku 1924 nastąpił nowy podział administracyjny w myśl, którego Łów stał się siedzibą gminy powiatu sochaczewskiego należącego do województwa warszawskiego.

Już od pierwszych dni września 1939 roku na terenach dzisiejszej gminy Łów trwały działania wojenne i stoczono tutaj największą bitwę w trakcie kampanii 1939 roku. Dwór w Żaluskowie był sztabem generała Tadeusza Kutrzeby, który stał wówczas na czele Armii Poznań i Armii Pomorze. Bitwa pod Bzurą nazywana inaczej bitwą pod Kutnem była jedną z największych przeprowadzonych na tak wielką skalę, operacją zaczepną przeciwko III Rzeszy. W trakcie działań 17 września 1939 roku został ciężko ranny w głowę generał Franciszek Wład dowódca 14 Wielkopolskiej Dywizji Piechoty wchodzącej w skład Armii Poznań i zmarł następnego dnia w Januszewie. 19 września 1939 r. został pochowany w pobliżu dzwonnicy przy kościele w Łowie, a w czerwcu 1940 roku ekshumowano jego ciało i przeniesiono na warszawskie Powązki. W trakcie okupacji i II wojny gmina Łów znalazła się w powiecie Schrottersburg (Płock) Prusy Południowo-Wschodnie. Wyzwolenie tych terenów nastąpiło dopiero w styczniu 1945 roku, wówczas powstała Polska Rzeczpospolita Ludowa podzielona na czternaście województw. Gmina Łów weszła w skład województwa warszawskiego i powiatu sochaczewskiego, a na jej czele stał wójt i gminna rada narodowa. Po zmianie systemowej, już za czasów III Rzeczpospolitej Polskiej uchwałą Rady Gminy z dnia 21 listopada 1990 roku herbem gminy Łów został lew. W 1999 roku nastąpił ostateczny, trwający po dziś dzień, podział administracyjny, w myśl którego gmina przynależy do powiatu sochaczewskiego w województwie mazowieckim.

6.2.2. Wybitne osoby związane z historią gminy

W Łowie w 1843 roku, wówczas jeszcze mieście, urodził się Aleksander Sochaczewski polski malarz żydowskiego pochodzenia, którego właściwe imię i nazwisko brzmiało Sonder Lejb. Pobierał on nauki w Warszawskiej Szkole Rabinów, a następnie przeniósł się na Warszawską Szkołę Sztuk Pięknych. Angażował się w działalność społeczną i opowiadał się za wybuchem powstania styczniowego. Został aresztowany przez żandarmerię carską po próbach nieudanego zamachu na Aleksandra Wielkopolskiego Naczelnika Rządu Cywilnego Królestwa Polskiego. Skazano go na karę śmierci przez

powieszenie, którą zmieniono na 22 lata pobytu na Syberii. Połowę kary stanowiła katorga, a resztę zwykle osiedlenie na Syberii. Po otrzymaniu wolności w 1884 roku władze carskie nie wyraziły zgody na osiedlenie się Aleksandra w Królestwie Polskim, wyjechał zatem do Lwowa, a następnie do Monachium i Brukseli. Właśnie tutaj około 1894 roku namalował największy i najbardziej znany cykl obrazów ukazujących czas pobytu na Syberii. Za życia swoje dzieła podarował radzie miejskiej we Lwowie, a w zamian otrzymał dożywotnią rentę. Aleksander Sochaczewski zmarł w 1923 roku. Dopiero w 1956 roku Ministerstwo Kultury ZSRR przekazało Polsce zbiór jego obrazów, które dzisiaj znajdują się w oddziale Muzeum Narodowego na Cytadeli w Warszawie jako ekspozycja stała. Pomimo krótkiej historii związków malarza z miastem Iłów, głównie jako miejsca jego urodzenia i dzieciństwa, pamięć o jego korzeniach jest nie tylko pamięcią o jego osobie, ale także pamięcią o jego twórczości i wydźwięku jaki ze sobą niosła i z pewnością jest dziedzictwem gminy.

6.2.3. Środowisko kulturowe

Środowisko kulturowe to przestrzeń przeobrażona, w której widoczne są skutki działalności ludzkiej o walorach kulturowych. Stanowi łączne dzieło przyrody i człowieka, odzwierciedla rozwój społeczeństwa i terenów osiedleńczych, kształtowanych z uwzględnieniem uwarunkowań społecznych, ekonomicznych oraz wynikających z naturalnego otoczenia.

Na terenie gminy Iłów cenne walory środowiska kulturowego powiązane są ze starorzeczami i lasami łęgowymi doliny Wisły, a także z zespołami dworsko-parkowymi, parkami podworskimi i ich otoczeniem. Jego elementami są:

- Historyczna struktura przestrzenna obszaru wsi Iłów, dawnego miasta z zachowanym układem urbanistycznym podlegającym ochronie.
- Czytelny układ zabudowy historycznych wsi, z nielicznymi przykładami z zakresu architektury zachowany w miejscowości: Kępa Karolińska; stanowi przykład dawnej zabudowy holenderskiej z zachowanym rozplanowaniem gospodarstw, z ciekawymi kapliczkami i krzyżami przydrożnymi.
- Zachowane w dobrym stanie krajobrazy z cennymi zespołami kościelnymi w Giżycach i Brzozowie. Elementy składowe tych zespołów: kościoły, plebanie i ich najbliższe otoczenie ze starymi drzewami, układem dróg dojazdowych, są dobrze utrzymane i świadczą o historycznym rodowodzie miejscowości.
- Zespoły pałacowo – parkowe w Giżycach i Brzozowie.
- Parki podworskie w miejscowościach: Ostrowce, Wszeliwy, Załusków.

6.2.4. Założenie przestrzenne Iłowa

Cennym założeniem przestrzennym na terenie gminy jest układ urbanistyczny Iłowa.

Charakteryzuje się on skromnym obszarowo układem przestrzennym ze słabo wykształconym ośrodkiem lokacyjnym miasta w postaci wydłużonego rynku. Zabudowa rynku w większości zwarta, jedno- i dwukondygnacyjna, ustawiona kalenicowo pochodzi

z II połowy XIX w i początku XX w. Charakterystycznym elementem w zabudowie rynku są miedzuchy, niewielkie prześwity pełniące rolę traktów komunikacyjnych oraz szerokie bramy wjazdowe.

W zabudowie Iłowa wyróżnia się usytuowany w północno – wschodniej części późnobarokowy kościół katolicki z dzwonnica, otoczony ogrodzeniem z czterema kaplicami. Za kościołem znajduje się budynek dworu, pochodzący prawdopodobnie z XVI wieku, silnie przebudowany w połowie XIX wieku przy którym istniał ogród i sad. W części zachodniej, oddalone od zabudowy znajdują się dwa cmentarze: katolicki z drewnianą kaplicą z przełomu XVIII i XIX w oraz przylegający do niego zdewastowany i nieczynny cmentarz ewangelicki. W północno – wschodniej części Iłowa zlokalizowany jest teren po byłym cmentarzu żydowskim oraz cmentarz z I wojny światowej, usypany w formie dwupoziomowego kopca, w którym spoczywają żołnierze niemieccy i rosyjscy.

Dla układu urbanistycznego Iłowa w 1990 r. opracowano wytyczne konserwatorskie, w których wytyczono strefy ochrony konserwatorskiej, w tym strefę B ochrony, którą objęto zasadnicze elementy historycznego rozplanowania miasta wraz z zabudową m.in. przy Rynku Staromiejskim.

6.2.5. Zabytki nieruchome

O bogatej historii gminy Iłów świadczą liczne przykłady zabytkowych obiektów znajdujących się na jej terenie. Są one ważne nie tylko pod względem historycznym, ale również kulturowym, społecznym i artystycznym.

Na terenie gminy Iłów najliczniejszą grupę zabytków nieruchomych stanowią **domy mieszkalne**. Są to przede wszystkim chałupy drewniane, które powstawały na tym terenie od połowy XIX wieku przez kolejne sto lat. Budowali je zarówno osadnicy polscy, niemieccy jak i holenderscy. Najbardziej wyróżnia się osadnictwo holenderskie ze względu na charakterystyczne dla niego połączenie budynku mieszkalnego z budynkiem gospodarczym. Większość budynków mieszkalnych oparta jest na planie prostokąta. Cechą charakterystyczną są pobielone ściany elewacyjne oraz wieloskrzydłowe okna zamykane drewnianymi okiennicami. Zazwyczaj domy te pierwotnie były przekryte słomianymi dachami dwuspadowymi. Wiele z tych obiektów dzisiaj już nie istnieje, pozostałe zachowały się w różnym stanie.



Fot. 1 Dom Rejenta - Iłów

Licznie reprezentowane na terenie gminy są zabytkowe **obiekty sakralne**, do których zaliczyć należy kościoły, dzwonnice, kaplice grobowe i kaplice cmentarne. Na terenie gminy znajduje się 10 obiektów zabytkowych o charakterze sakralnym, w tym 3 kościoły parafialne:

- p.w. Świętych Apostołów Piotra i Pawła w Giżycach,
- p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego w Iłowie,
- p.w. św. Rocha w Brzozowie.

Fot. 2 Kościół p. w. Podwyższenia Krzyża Świętego w Iłowie



Najcenniejszym obiektem sakralnym jest gotycki kościół parafialny p.w. Świętych Apostołów Piotra i Pawła w Giżycach pochodzący z 1 połowy XV wieku. Powstał w 1439 roku z fundacji Pawła Giżyckiego ówczesnego biskupa płockiego i właściciela wsi. Zbudowany jako murowany z cegły, orientowany kościół, na planie wydłużonego prostokąta o zwartej bryle. Gruntownie restaurowany w 1849 roku, uszkodzony w 1915 roku i odrestaurowany przed rokiem 1929. W czasie I wojny światowej Niemcy zamienili kościół na stajnię. Ostatni remont kościoła miał miejsce w 1975 roku. Wewnątrz kościoła zachowały się liczne zabytkowe elementy jego wystroju i wyposażenia m.in. neobarokowy ołtarz główny oraz neoklasycystyczny ołtarz boczny z 2 połowy XIX wieku.



Fot. 3 oraz Fot. 4 Kościół p. w. Świętych Apostołów Piotra i Pawła w Giżycach

Dzisiejszy kościół parafialny p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego w Iłowie powstał w 1921 roku w wyniku 6-letniej odbudowy. W czasie II wojny światowej w 1944 roku uległ spaleni, ale już w 1948 roku został zrekonstruowany w stylu późnego baroku. Ponownie odbudowany po pożarze w roku 1970. Kościół jest orientowany, salowy, na rzucie prostokąta z węższym zamkniętym trójbocznie prezbiterium. Całkowicie wymurowany i otynkowany w kolorze jasnożółtym z zaznaczonymi białymi pilastrami i gzymsami. Wnętrze kościoła posiada wiele cennych, objętych ochroną elementów wystroju i wyposażenia.

Kościół parafialny p.w. św. Rocha w Brzozowie, dawniej p.w. św. Andrzeja powstał w latach 1852 – 1857 z fundacji Józefa Kalasantego Ciechomskiego i jego żony. Kościół wymurowany z cegły, zwiera w swojej bryle elementy stylistyki neoromańskiej i neogotyckiej. Bryła kościoła jest zwarta o narożach mocno zaakcentowanych potężnymi, kamiennymi szkarpami. Elementem dominującym jest wieża na planie kwadratu, nakryta ostrosłupowym hełmem. Portal wejściowy w głównej fasadzie zwieńczony jest łukiem w ośli grzbiet. Kościół jednonawowy. Wewnątrz kościoła zachowały się liczne zabytkowe elementy jego wystroju i wyposażenia. W tym samym czasie co kościół, wzniesiono dzwonnice oraz ogrodzenie.



Fot. 5 Kościół p. w. św. Rocha w Brzozowie

Do zabytkowych obiektów sakralnych zalicza się także dzwonnice i ogrodzenia przy zespołach kościelnych w Brzozowie i Iłowie, a także kaplice:

- kaplicę cmentarną w Iłowie.
- kaplicę grobową rodziny Ciechomskich w Brzozowie,
- kaplicę grobową rodziny Suskich w Giżycach.

Kaplica cmentarna w Iłowie została zbudowana być może już w XVII wieku, jednak materiał ścian wymieniano zarówno w XVIII jak i w XIX wieku. W trakcie odrestaurowywania w 1866 roku prawdopodobnie została powiększona przez dobudowanie kruchty i zakrystii. Kaplicę wzniesiono z drewna, o konstrukcji zrębowej na kamiennym fundamencie z ceglaną podmurówką. Bryła obiektu jest zwarta, zwieńczona dwuspadowym dachem z kwadratową, drewnianą sygnaturką nad nawą. Do kaplicy i zakrystii prowadzą ramowo – deskowe drzwi, a ściany przepruwają dwuskrzydłowe okna.

Kaplica grobowa rodziny Ciechomskich w Brzozowie pochodzi z 1860 roku, zbudowana na planie prostokąta w stylu klasycystycznym, z otynkowanej cegły na niewysokim cokole. Została opilastrowana na narożach, a jej bryłę nakryto dwuspadowym dachem. Obecnie kaplica zaniedbana, nieczytelne sztukaterie na elewacjach oraz brak pierwotnej stolarki.

Kaplica grobowa rodziny Suskich w Giżycach powstała w 1867 roku, wzniesiona jako rodzinna mogiła w stylu eklektycznym, zbudowana z cegły, na wysokim cokole. Kaplica założona została na planie prostokąta z płaskimi lizenami na narożach, przekryta dwuspadowym dachem.

Na terenie gminy Iłów znajdują się również **założenia dworskie** w Giżycach i Brzozowie objęte prawną formą ochrony poprzez wpis do rejestru zabytków.

Zespół pałacowy w Giżycach obejmuje dwór rodziny Giżyckich oraz lodownię wkomponowane w park krajobrazowy. Dwór pierwotnie jako obronny wybudował w 1439 roku biskup płocki Paweł Giżycki. Został on spalony w 2 połowie XVI w. Kolejny dwór wzniesiono dla rodziny Giżyckich w XVII wieku. Od końca XIX wieku był własnością rodziny Suskich. W trakcie I wojny światowej został zniszczony i odbudowany jako nieco mniejszy. Od końca II wojny światowej do 1951 r. mieścił się w nim Uniwersytet Ludowy, następnie Państwowy Dom Dziecka i Placówkę Opiekuńczo – Wychowawczą. Obecnie nieużytkowany. Bryła asymetryczna, nakryta dachem dwuspadowym z wyraźnie dominującą wieżą od zachodu nakrytą spiczastym hełmem. Układ wnętrza pierwotnie dwutraktowy, dzisiaj po wielu przebudowach jest w zasadzie nieczytelny. Lodownia powstała prawdopodobnie wraz z dworem w XVII wieku, położona jest w parku dworskim na niewielkim wzniesieniu, z wejściem od strony wschodniej. Wejście i wnętrze lodowni wymurowane, bez podłogi. Wnętrze na planie koła, przekryte kopułą z otworem po środku.

Zespół dworski w Brzozowie obejmuje tereny: parku, nieczynnego dzisiaj cmentarza rodziny Cichomskich oraz budynek gospodarczy. Dawniej na terenie parku znajdował się dworek, jednak nie zachowały się żadne informacje na temat jego dokładnego umiejscowienia, wyglądu i charakteru.

Założenia dworskie w Giżycach i w Brzozowie stanowią elementy zespołów dworsko-parkowych z zachowanymi **założeniami parkowymi**.

Park w Giżycach to park podworski, barokowy, częściowo przekształcony na krajobrazowy. Powstał w poł. XVIII w., częściowo przekształcony w pierwszej poł. XIX w. i drugiej połowie XIX w. Zajmuje powierzchnię 7,4 ha, w tym powierzchnia wód 0,95 ha. Park posiada mało zróżnicowany drzewostan, przeważają gatunki liściaste oraz rodzimego pochodzenia głównie: lipa, grab, jesion, klon oraz robinia i kasztanowiec. Park z charakterystycznym układem wodnym czytelnie wyodrębnia się w krajobrazie okolicy. Kompozycja parku z bogatym układem kanałowym oraz licznymi starymi drzewami pojedynczymi, w grupach i alejach przedstawia duże walory przyrodnicze.

Park w Brzozowie to park w stylu krajobrazowym. Powstał w pierwszej poł. XIX w. Zajmuje powierzchnię 11,0 ha, w tym powierzchnia wód 1,2 ha. Do najstarszych drzew

znajdujących się na terenie parku należą lipy drobnolistne, dęby, klony, graby, jesiony, robinie, topole, modrzewie i sosny. Kompozycja parku jest dość dobrze zachowana i dość czytelna.

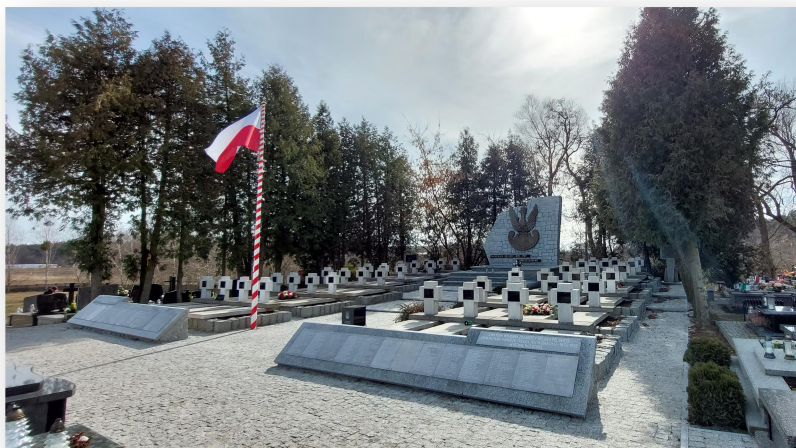
Ponadto na terenie gminy Iłów znajdują się założenia parkowe w miejscowościach Załusków, Ostrowce i Wszeliwy.

Park w Załuskowie to park w stylu krajobrazowym. Powstał w poł. XIX w. Zajmuje powierzchnię 9,4 ha, w tym powierzchnia wód 0,2 ha. Park złożony jest z dwóch części:

- parku leśnego z drzewami iglastymi i liściastymi (głównie sosny, robinie, klony, kasztanowce, lipy, czeremcha, topola)
- parku w bezpośrednim sąsiedztwie dworu; większość drzew ma ponad 150 lat i są to głównie kasztanowce, lipy, wiązy, graby, brzozy, jesiony, dęby, robinie, klony, platany, topole i sosny.

Kompozycja parku jest dość dobrze zachowana i dość czytelna.

Park w Ostrowcach oraz park we Wszeliwach nie posiadają dokumentacji ewidencyjnej.



Fot. 6 Kwatera żołnierzy Armii Poznań i Pomorze w Iłowie

Do zabytków objętych ochroną należą również **cmentarze**, które są nieodzowną częścią funkcjonowania każdego społeczeństwa. Poszanowanie dla zmarłych i pamięć o nich na stałe wpisała się do tradycji terenów Polski, a miejsca pochówków stanowią nierozdzielalną część krajobrazu kulturowego. Różne wyznania, które kiedyś stanowiły społeczeństwo gminy Iłów pozostawiły po sobie wiele ciekawych obiektów m.in. cmentarze. Łącznie na terenie gminy znajduje się 11 cmentarzy objętych ochroną, są to:

- cmentarz ewangelicko-augsburski w Arciechowie,
- cmentarz parafialny w Brzozowie,
- cmentarz „stary” w Brzozowie,
- cmentarz rodziny właściciela majątku Brzozów w Brzozowie,
- cmentarz parafialny w Giżycach,
- cmentarz parafialny w Iłowie,
- cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej w Iłowie,

- cmentarz wyznania mojżeszowego w Iłowie,
- cmentarz ewangelicko-augsburski w Iłowie,
- cmentarz ewangelicko-augsburski w Ładach,
- cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej w Oborach.

Użytkowane i czynne są cmentarze parafialne w Brzozowie, Giżycach i Iłowie.

Cmentarz parafialny w Brzozowie powstał w połowie XIX wieku, prawdopodobnie około roku 1858, kiedy to zbudowano kościół fundacji Józefa Kalasantego Ciechomskiego. Jest to największy cmentarz na terenie gminy Iłów. Wśród grobów o znaczeniu historycznym znajdują się mogiła zbiorowa żołnierzy z 1939 roku i nagrobek lotnika Bolesława Sejduka z 1937 roku.

Cmentarz parafialny w Giżycach powstał w połowie XIX wieku. Na jego terenie znajdują się m.in. kaplica grobowa rodziny Suskich oraz mogiły żołnierzy 57 PP z Poznania, którzy polegli we wrześniu 1939 roku w trakcie bitwy nad Bzurą.

Cmentarz parafialny w Iłowie wraz z objętą ochroną kaplicą cmentarną powstał pod koniec XVIII wieku. Znajdują się na nim oprócz grobów parafian kwatery wojenne żołnierzy Armii Poznań i Pomorze poległych we wrześniu 1939 roku w czasie bitwy nad Bzurą.



Fot. 7 Cmentarz wojenny
z czasów I wojny światowej w Iłowie



Fot. 8 Cmentarz wyznania mojżeszowego w Iłowie

Pozostałe to cmentarze obecnie nieużytkowane, świadczące jednak o historii gminy.

Cmentarz ewangelicko – augsburski w Arciechowie powstał w połowie XIX wieku, najstarszy istniejący nagrobek pochodzi z 1869 roku. Posiada czytelny kształt na planie prostokąta, w północnej części zarośnięty jest krzewami, nagrobki znajdujące się w południowej części są w złym stanie.

Cmentarz „stary” w Brzozowie powstał w okresie II wojny światowej, po drugiej stronie granicy Generalnej Guberni przebiegającej przez Brzozów. Po wyzwoleniu, część zwłok przeniesiono na cmentarz grzebalny w pobliżu kościoła. Teren cmentarza jest częściowo ogrodzony, porośnięty drzewami bez śladów alejek, nagrobki i mogiły znajdują się w złym stanie.

Cmentarz rodziny właściciela majątku Brzozów w Brzozowie pochodzi z 2 połowy XIX wieku. Na jego terenie znajduje się kaplica grobowa oraz puste, upamiętniające zmarłych nagrobki.

Cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej w Łowie powstał w 1914 roku. Na jego terenie zachowało się około 20 tablic z nieczytelnymi napisami w języku niemieckim. Układ kwater i nagrobków jest obecnie nieczytelny.

Dokładna data założenia cmentarza wyznania mojżeszowego w Łowie nie jest znana, wiadomo jednak, że cmentarz istniał już przed wybuchem I wojny światowej. W trakcie działań wojennych hitlerowcy wykorzystywali nagrobki (macewy) do wykładania chodników. Obecnie układ cmentarza jest słabo czytelny.

Cmentarz ewangelicko-augsburski w Łowie powstał około 1920 roku w formie wieloboku, bez zachowanego podziału. Ogólny stan zachowania cmentarza określa się jako zły.

Cmentarz ewangelicko-augsburski w Ładach powstał w początkach XX wieku. Wiele nagrobków zachowało się fragmentarycznie. Cmentarz powstał na planie prostokąta, dzisiaj całość układu pozostaje czytelna.

Cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej w Oborach powstał w 1914 roku. Na jego terenie zachowały się liczne tablice z nieczytelnymi napisami w języku niemieckim. Cmentarz powstał na planie kwadratu na sztucznym wzniesieniu. Obecnie całość układu jest dość czytelna.



Fot. 9 Zagroda młynarska w Łowie

6.2.6. Zabytki ruchome

Na terenie gminy Łów znajdują się liczne zabytki ruchome wpisane do wojewódzkiej ewidencji zabytków województwa mazowieckiego oraz rejestru zabytków ruchomych. Są to głównie elementy wystroju i wyposażenia wnętrz zabytkowych kościołów parafialnych:

- p.w. Świętych Apostołów Piotra i Pawła w Giżycach,

- p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego w Iłowie,
- p.w. św. Rocha w Brzozowie.

Wśród elementów wystroju i wyposażenia kościołów, zaliczonych do zabytków ruchomych są:

- ołtarze główne i boczne,
- ambona,
- chrzcielnice,
- obrazy, rzeźby,
- ławki, ławki kolatorskie, fotel, krzesła,
- świeczniki, lichtarze,
- krucyfiksy ołtarzowe, krzyże, relikwiarze,
- monstrancje, kielichy, puszki,
- ornaty i inne.

Pochodzą one z różnych okresów, najstarsze datuje się na 1 poł. XVIII w. Wiele z nich wpisanych jest do rejestru zabytków ruchomych.

Spośród zabytków ruchomych wymienić należy również epitafia znajdujące się w kaplicy grobowej rodziny Ciechomskich w Brzozowie. Powstały one około 1800 roku oraz w 2 połowie XIX wieku. Wszystkie wpisane są do rejestru zabytków ruchomych.

Ponadto do cennych zabytków ruchomych znajdujących się na terenie gminy Iłów zaliczyć należy również kapliczkę przydrożną znajdującą się w miejscowości Wołyńskie, wpisaną do rejestru zabytków ruchomych pod numerem B-323 decyzją Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z dnia 29.05.2012 roku. Kapliczka z 1912 roku ma formę granitowego krzyża o uskokowo zwężających się elementach, jej zwieńczenie stanowi krucyfiks o ramionach zakończonych kulkami. Posiada niewielkie rysy pochodzące od kul z czasów II wojny światowej.

6.2.7. Zabytki archeologiczne

Zgodnie z art. 6 ust. 1 pkt 3 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity Dz.U. z 2024 r. poz.1292 z późn. zm.), opiece i ochronie podlegają, bez względu na stan zachowania zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

- a) pozostałościami pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- b) cmentarzyskami,
- c) kurhanami,
- d) relikami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Na terenie gminy Iłów znajduje się 171 stanowisk archeologicznych wpisanych do wojewódzkiej ewidencji zabytków archeologicznych, w tym 15 stanowisk archiwalnych (niezweryfikowanych i niepotwierdzonych w terenie). Żadne spośród wszystkich 171 stanowisk archeologicznych nie zostało wpisanych do rejestru zabytków.

Zabytki archeologiczne znajdujące się na terenie gminy reprezentują różne epoki: kamienia, brązu, żelaza, starożytności, średniowiecza oraz nowożytności. Są to ślady osadnictwa, osad, cmentarzysk, obozowisk i resztki murowanego dworu.

Najstarsze z nich to ślady osadnictwa pochodzące z okresu paleolitu znajdujące się w miejscowości Lubatka oraz pochodzące z okresu neolitu w miejscowościach: Lubatka, Suchodół i Pieczyska Iłowskie. Do najstarszych zabytków archeologicznych należy również odkryty w miejscowości Lubatka ślad obozowiska pochodzący z okresu neolitu i reprezentujący kulturę ceramiki sznurowej.

Na terenie gminy Iłów wśród zabytków archeologicznych najliczniejszą grupę stanowią ślady osadnictwa z epoki żelaza (w większości z okresu lateńskiego i wpływów rzymskich) będące w większości śladami kultury przeworskiej, z epoki średniowiecza oraz nowożytności. Mniej liczne są stanowiska archeologiczne ze śladami osadnictwa pochodzącymi z epoki brązu.

Bardzo nielicznie występujące są cmentarzyska i obozowiska. W miejscowości Załusków znajdują się również resztki murowanego dworu z XVII-XVIII w.

6.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zgodnie z art. 7 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity Dz.U. z 2024 r. poz. 1292 z późn. zm.) formami ochrony zabytków są:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
- 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Rejestr zabytków, dla zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków. Do rejestru wpisuje się zabytki nieruchome i zabytki ruchome; nie wpisuje się zabytków wpisanych na Listę Skarbów Dziedzictwa, do inwentarza muzeum lub wchodzących w skład narodowego zasobu bibliotecznego.

Na terenie gminy Iłów prawną formą ochrony objęte są wpisane do rejestru zabytków nieruchomych następujące obiekty zabytkowe, znajdujące się w miejscowościach:

- **Brzozów:**
 - **zespół kościoła parafialnego p. w. św. Andrzeja Apostoła i św. Rocha,**
nr rej. **160/732W:**
 - kościół,
 - dzwonnica,
 - ogrodzenie.

- **Giżyce:**
 - kościół parafialny p. w. Świętych Apostołów Piotra i Pawła, nr rej. **66/277/61W**
 - zespół pałacowy:
 - dwór rodziny Giżyckich, nr rej. **543**,
 - park, nr rej. **162/749W**.
- **Iłów:**
 - kościół parafialny p. w. Podwyższenia Krzyża Świętego, nr rej. **67/278/61W**,
 - kaplica cmentarna nr rej. **176/279/61W**.
- **Ostrowce:**
 - park dworski, nr rej. **614**.
- **Załusków:**
 - park dworski, nr rej. **565**.

Na terenie gminy Iłów nie występują takie formy ochrony zabytków jak zabytki wpisane na Listę Skarbów Dziedzictwa, pomniki historii, parki kulturowe oraz ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, w decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu oraz innych decyzjach określonych w ustawie.

6.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

W Gminnej ewidencji zabytków przyjętej Zarządzeniem Nr 57 Wójta Gminy Iłów z dnia 28.10.2014 r. znajdowało się 80 kart adresowych sporządzonych dla zabytków nieruchomości, w tym dla 10 zabytków wpisanych do rejestru zabytków. Karty adresowe Gminnej ewidencji zabytków obejmują m.in.: układ urbanistyczny, chałupy drewniane, domy murowane, budynki gospodarcze i budynki inwentarskie, zespoły dworskie, zespoły kościelne, parki podworskie, cmentarze oraz kaplice grobowe i cmentarne.

W latach 2023 - 2025 przeprowadzono procedurę wykreślenia z Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków nieistniejących obiektów zabytkowych. W toku tej procedury Mazowiecki Wojewódzki Konserwator Zabytków wykreślił z Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków 30 obiektów z terenu gminy Iłów. Następnie Zarządzeniem nr 63 Wójta Gminy Iłów z dnia 01.08.2025 wkreślono je z Gminnej ewidencji zabytków.

Poniżej zamieszczono tabelę z wykreślonymi obiektami zabytkowymi.

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Adres
1.	Arciechów	Chałupa drewniana	Arciechów 2
2.	Arciechów	Chałupa drewniana	Arciechów 29
3.	Bieniew	Chałupa drewniana	Bieniew 8
4.	Bieniew	Chałupa drewniana	Bieniew 11
5.	Bieniew	Chałupa drewniana	Bieniew 216
6.	Gilówka Dolna	Chałupa drewniana	Gilówka Dolna 3

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Adres
7.	Gilówka Dolna	Chałupa drewniana	Gilówka Dolna 24
8.	Gilówka Dolna	Chałupa drewniana	Gilówka Dolna 25
9.	Łów	Dom murowany	ul. Rynek Staromiejski 17
10.	Kępa Karolińska	Chałupa drewniana	Kępa Karolińska 4
11.	Kępa Karolińska	Chałupa drewniana	Kępa Karolińska 6
12.	Kępa Karolińska	Chałupa niemiecka	Kępa Karolińska 12
13.	Kępa Karolińska (Łęg Suchodół)	Chałupa drewniana	Kępa Karolińska 32
14.	Kępa Karolińska (Łęg Suchodół)	Chałupa drewniana	Kępa Karolińska 33
15.	Kępa Karolińska (Łęg Suchodół)	Chałupa drewniana	Kępa Karolińska 38
16.	Leśniaki	Chałupa drewniana	Leśniaki 10
17.	Łaziska	Chałupa drewniana	Łaziska 13
18.	Miękinki	Chałupa drewniana	Miękinki 6
19.	Miękinki	Chałupa drewniana	Miękinki 7
20.	Nowe Łady	Chałupa drewniana	Nowe Łady 2
21.	Nowe Łady	Chlew drewniany	Nowe Łady 2
22.	Nowe Łady	Obora drewniana	Nowe Łady 2
23.	Nowe Łady	Chałupa drewniana	Nowe Łady 10
24.	Pieczyska łłowskie	Chałupa drewniana	Pieczyska łłowskie 14
25.	Suchodół	Chałupa drewniana	Suchodół 1
26.	Uderz	Chałupa drewniana	Uderz 18
27.	Uderz	Chałupa drewniana	Uderz 27
28.	Władysławów	Chałupa drewniana	Władysławów 2
29.	Władysławów	Chałupa drewniana	Władysławów 9
30.	Brzozów	Pozostałości zespołu dworskiego – Obora	Brzozów

Większość obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie gminy stanowi własność prywatną, zaledwie jeden obiekt jest własnością komunalną (pastorat w Łłowie), cztery powiatu sochaczewskiego, dwanaście obiektów to własność kościelna.

Wykaz zabytków nieruchomych znajdujących się na terenie gminy Łów zamieszczono w Załączniku nr 1 do niniejszego opracowania.

Na terenie gminy Łów znajduje się 171 stanowisk archeologicznych, żadne spośród nich nie zostało wpisane do rejestru zabytków. Ponadto 15 stanowisk nie zostało zweryfikowanych w terenie z uwagi m.in. na utrudniony dostęp i trudności w ich lokalizacji. Wszystkie stanowiska zostały ujęte w Gminnej ewidencji zabytków, dla wszystkich sporządzono karty adresowe.

Wykaz stanowisk archeologicznych znajdujących się na terenie gminy Łów zamieszczono w Załączniku nr 2 do niniejszego opracowania.

7. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ

Aby móc określić strategiczne cele priorytetowe oraz kierunki działań i zadania w ramach Programu opieki nad zabytkami, niezbędne jest wykonanie analizy mocnych oraz słabych stron gminy wynikających z uwarunkowań wewnętrznych oraz szans i zagrożeń płynących z otoczenia zewnętrznego. W tym celu posłużono się analizą SWOT, której nazwa jest akronimem angielskich słów:

- *strengths* (**mocne strony**),
- *weaknesses* (**słabe strony**),
- *opportunities* (**szanse** potencjalne lub zaistniałe w otoczeniu),
- *threats* (**zagrożenia** prawdopodobne lub istniejące w otoczeniu).

Analiza ta umożliwia uporządkowanie czynników wewnętrznych i zewnętrznych oraz dokonanie oceny i określenie co może pomóc w realizacji celów (mocne strony i szanse) a co może być przeszkodą, którą należy przezwyciężyć lub zminimalizować dla osiągnięcia pożądanego rezultatu.

Analiza SWOT

Mocne strony	Słabe strony
1. Znaczące zasoby dziedzictwa kulturowego gminy (historyczny układ urbanistyczny wsi Iłów, zespoły dworsko – parkowe, parki dworskie, kościoły, cmentarze, chałupy drewniane, stanowiska archeologiczne) 2. Duże walory przyrodniczo - krajobrazowe i kulturowe gminy reprezentowane między innymi przez tereny objęte prawnymi formami ochrony przyrody 3. Korzystne warunki dla turystyki i rekreacji z uwagi na położenie terenu gminy nad Wisłą oraz klimatu lokalnego pozbawionego zanieczyszczeń przemysłowych. 4. Korzystne położenie w sąsiedztwie dużych aglomeracji miejskich: Warszawa, Łódź, Płock oraz korzystny układ komunikacyjny w relacjach wewnętrznych i w powiązaniu z obszarami sąsiednimi w skali regionalnej, stwarzające dogodne warunki do rozwoju turystyki. 5. Uwzględnienie zagadnień dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego w planowaniu przestrzennym gminy: w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego i miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego. 6. Partnerskie podejście władz gminy do rozwiązywania wspólnych problemów.	1. Niezadawalający stan zabytkowych obiektów; większość wymaga przeprowadzenia kompleksowych prac remontowych i konserwatorskich. 2. Zmniejszanie się liczby obiektów zabytkowych na skutek zniszczenia, wyburzenia i pożarów. 3. Pozostawianie większości obiektów zabytkowych w prywatnej własności, właściciele nie posiadają odpowiednich środków finansowych umożliwiających prowadzenie prac remontowych i konserwatorskich. 4. Niska świadomość i wiedza o prawnych zobowiązaniach właścicieli do zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie. 5. Drzewostany i zieleń parków podworskich wymagająca rewaloryzacji. 6. Brak oznaczeń i tablic informacyjnych dotyczących obiektów zabytkowych. 7. Słabo rozwinięta infrastruktura turystyczna: baza noclegowa, gastronomiczna, szlaki turystyczne, ścieżki rowerowe, propagująca walory kulturowe gminy. 8. Ograniczony budżet gminy.

7. Przynależność gminy do Związku Gmin Wiejskich a także do Stowarzyszenia Gmin Turystycznych Pojezierza Gostynińskiego.	
Szanse	Zagrożenia
1. Możliwość pozyskania środków finansowych na ochronę dziedzictwa kulturowego z różnych źródeł – unijnych, państwowych, samorządowych na poziomie województwa. 2. Rosnąca rola samorządu lokalnego oraz wojewódzkiego polegająca na uwzględnianiu problemów dotyczących ochrony i opieki nad zabytkami w strategiach, programach i planach rozwoju. 3. Korzystne tendencje i prognozy w zakresie rozwoju turystyki kulturowej, edukacyjnej oraz przedsiębiorczości szczególnie w zakresie agroturystyki. 4. Partnerskie podejście władz samorządowych do inwestycji oraz zagospodarowywania obiektów zabytkowych 5. Działalność Stowarzyszenia na Rzecz Rozwoju Ziemi Iłowskiej oraz Lokalnej Grupy Działania Aktywni Razem.	1. Brak wystarczających środków finansowych na potrzeby związane z ochroną i opieką nad zabytkami w gminie Iłów, które z uwagi na ich zły stan wymagają dużych nakładów. 2. Malejąca liczba ludności zamieszkująca tereny gminy; emigracja ludzi młodych (potencjalnych przedsiębiorców). 3. Przebudowa i rozbudowa obiektów zabytkowych bez pełnego poszanowania zasad ich ochrony. 4. Brak właściwych zabiegów pielęgnacyjnych i rewitalizacyjnych zabytkowego drzewostanu powodujący zacieranie się założeń kompozycji parków podworskich. 5. Nie korzystanie z funduszy europejskich na potrzeby z Unii Europejskiej na ochronę dziedzictwa kulturowego, niedostateczna aktywizacja w pozyskiwaniu środków unijnych. 6. Klęski żywiołowe i zdarzenia losowe.

Na podstawie przeprowadzonej diagnozy sytuacji społeczno-gospodarczej gminy Iłów, problemów, mocnych stron, szans i zagrożeń w rozwoju gminy, sformułowano 3 cele strategiczne niezbędne do realizacji w ramach gminnego programu opieki nad zabytkami. Zostały one opisane w rozdziale 8 niniejszego opracowania.

8. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

Gminny program opieki nad zabytkami na lata 2025 – 2028 jest dokumentem określającym politykę samorządu gminnego w zakresie sprawowania opieki nad dziedzictwem kulturowym oraz jego racjonalnym wykorzystaniem. Jest on aktualizacją Gminnego programu opieki nad zabytkami na lata 2014 – 2017 przyjętego Uchwałą Nr 267/LII/2014 Rady Gminy Iłów w dniu 16 listopada 2014 r.

Głównym zamierzeniem Programu jest stworzenie warunków dla kreowania i realizowania zadań z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami na terenie gminy oraz wykorzystanie dziedzictwa kulturowego jako czynnika wpływającego na rozwój gospodarczy i społeczny.

Układ zamierzeń zawartych w Programie ma charakter hierarchiczny. Budują go następujące elementy: priorytety, kierunki działań i przyporządkowane im zadania. Przyjęta w Programie struktura powiązań poszczególnych elementów przedstawiona została w formie tabelarycznej zamieszczonej w rozdziale 8.1. niniejszego opracowania.

Świadome zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego stanowi podstawę wykorzystania jego potencjału dla rozwoju gminy. Włączając dziedzictwo kulturowe w obieg gospodarczy, w zagospodarowaniu i eksploatacji obiektów zabytkowych trzeba pamiętać o zachowaniu priorytetu ochrony dziedzictwa. Wymagana jest przy tym zmiana świadomości społeczeństwa w kwestii ochrony szeroko pojętej przestrzeni kulturowej jako dobra publicznego, ale także umiejętnego wykorzystania obiektów zabytkowych z możliwością uzyskania korzyści dla ich właścicieli.

Przy określaniu strategicznych obszarów opieki nad zabytkami w gminie Iłów uwzględniono diagnozę stanu środowiska kulturowego oraz zapisy analizy SWOT. Dokonano identyfikacji konfliktów i zagrożeń przestrzeni kulturowej, następnie ustalono priorytety polityki samorządu gminnego w sferze opieki nad zabytkami oraz sformułowano kierunki działań, którym przyporządkowane są zadania służące realizacji wyzwań dotyczących ochrony i wykorzystania dziedzictwa kulturowego.

W Programie opieki nad zabytkami gminy Iłów na lata 2014 - 2017 wyznaczono trzy główne priorytety oraz przypisane im kierunki działań i zadania:

Priorytet I : Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno - gospodarczego gminy

Kierunki działań:

- Zahamowanie procesu degradacji zabytków i tworzenie warunków do poprawy stanu ich zachowania
- Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków na potrzeby społeczne, turystyczne i edukacyjne
- Podejmowanie działań umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

Priorytet II : Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego

Kierunki działań:

- Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego
- Ochrona historycznych układów ruralistycznych na obszarach wiejskich

Priorytet III : Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości

Kierunki działań:

- Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego
- Szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy
- Edukacja i popularyzacja wiedzy o dziedzictwie kulturowym gminy
- Promocja i kreowanie produktów turystyki kulturowej

Większość z nich ma charakter długofalowy i nie została zrealizowana w okresie obowiązywania programu. W związku z powyższym pozostają one do realizacji w kolejnych latach.

Gmina Iłów realizując założenia Gminnego programu opieki nad zabytkami na lata 2014 - 2017 zaadoptowała pomieszczenia w zabytkowym obiekcie dawnego Pastorału w Iłowie na Klub Seniora + oraz prace renowacyjne kwatery wojennej żołnierzy Armii Poznań i Pomorze poległych we wrześniu 1939 roku w czasie bitwy nad Bzurą na Cmentarzu parafialnym w Iłowie.

Lata	Zrealizowane zadanie	Koszty	Źródło finansowania
2016 r.	Prace budowlane związane z budową i wymianą ogrodzenia zabytkowego parku w Załuskowie	44.581,84 zł	budżet powiatu sochaczewskiego
2018 r./2019 r.	Remont ogrodzenia przy kościele parafialnym w Brzozowie Starym w całości finansowane przez parafię.	około 200.000,00 zł	środki parafii św. Andrzeja Apostoła w Brzozowie
2019 r.	W dawnym pastoraacie przy ul. Plac Kasztanowy 6, utworzono i wyposażono klub Senior + w ramach programu wieloletniego Senior + na lata 2015 - 2020	146.678,99 zł	125.000,00 zł środki Mazowieckiego Urzędu Wojewódzkiego 21.678,99 zł budżet gminy
2021 r.	Wystawa „Aleksander Sochaczewski dawniej i dziś” w OSP w Brzozowie (obecnie w Gminnej Publicznej Bibliotece w Iłowie)	25.000,00 zł	grant LGD Aktywni Razem, środki OSP w Brzozowie, pozafinansowe, organizacyjne wsparcie Urzędu Gminy
2022 r.	Remont kwatery wojennej żołnierzy Armii Poznań i Pomorze poległych we wrześniu 1939 roku w czasie bitwy nad Bzurą znajdującej się na cmentarzu parafialnym w Iłowie – etap I	377.402,99 zł	300.000,00 zł dotacja z Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego 77.402,99 zł budżet gminy
2023 r.	Remont kwatery wojennej żołnierzy Armii Poznań i Pomorze poległych we wrześniu 1939 roku w czasie bitwy nad Bzurą znajdującej się na cmentarzu parafialnym w Iłowie – etap II	206.521,70 zł	147.323,25 zł dotacja z Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego 59.198,45 zł budżet gminy
2023 r.	Przebudowa budynku Ośrodka Zdrowia w Iłowie	529.299,02 zł	465.298,00 zł dotacja w ramach realizacji zadań związanych z przeciwdziałaniem COVID-19 64.001,02 zł budżet gminy

2023 r.	„Remont kwatery żołnierzy Wojska Polskiego i Cichociemnych poległych w latach 1939-41 w Brzozowie Starym – etap I	60.521,40 zł	37.623,00 zł dotacja w ramach Mazowieckiego Instrumentu Wsparcia Zachowania i Tworzenia Miejsc Pamięci Narodowej pn. „Mazowsze dla miejsc pamięci 2023” 22.898,40 zł budżet gminy
2024 r.	„Remont elewacji frontowej i północnej kościoła parafialnego w Giżycach”. Wykonanie izolacji przeciwwodnych ścian fundamentowych; renowacja elementów wystroju architektonicznego elewacji wymiana orynnowania.	972.984,83 zł	953.525,13 zł dotacja z Rządowego Funduszu Polski Ład „Program Inwestycji Strategicznych” – Rządowy Program Odbudowy Zabytków 19.459,70 zł budżet gminy
2024 r.	„Budowa chodnika na Cmentarzu Parafialnym w Iłowie”	240.711,00 zł	235.896,78 zł dotacja z Rządowego Funduszu Polski Ład „Program Inwestycji Strategicznych” – Rządowy Program Odbudowy Zabytków 4.814,22 zł budżet gminy
2024 r.	„Remont kwatery 360 żołnierzy Wojska Polskiego z 1939 r, na cmentarzu w Brzozowie”	298.913,40 zł	228.955,00 zł dotacja z programu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego „Groby i cmentarze wojenne w kraju” 69.958,40 zł budżet gminy
2024 r.	„Remont kwatery żołnierzy Wojska Polskiego poległych w latach 1939-41” na cmentarzu w Brzozowie	114.007,00 zł	79.963,00 zł dotacja w ramach Mazowieckiego Instrumentu Wsparcia Zachowania i Tworzenia Miejsc Pamięci

			Narodowej pn. „Mazowsze dla miejsc pamięci 2024” 34.044,00 zł budżet gminy
2025 r.	„Remont kwatery żołnierzy Wojska Polskiego 1939 roku oraz poprawa stanu technicznego fundamentów budynku Kaplicy Cmentarnej w Iłowie”	319.800,00 zł	313.404,00 zł dotacja z Rządowego Funduszu Polski Ład „Program Inwestycji Strategicznych” – Rządowy Program Odbudowy Zabytków 6.396,00 zł budżet gminy
2025 r.	Wykreślenie nieistniejących obiektów z Gminnej Ewidencji Zabytków		w zakresie własnym Urzędu Gminy

Na terenie gminy Iłów znajdują się trzy cmentarze ewangelickie: w Arciechowie, w Iłowie i w Ładach oraz jeden cmentarz wyznania mojżeszowego w Iłowie.

Cmentarze te są w złym stanie - zniszczone i zaniedbane. Stanowią one jedną z cennych form dziedzictwa kulturowego, pozostałość po dawnych osadnikach niemieckich, których kultura jest częścią naszej historii. Troska o nie to obowiązek, ale i oznaka wrażliwości i tolerancji obecnego pokolenia w stosunku do innych kultur czy narodowości. Ważnym zadaniem jest uporządkowanie lub upamiętnienie tych miejsc.

8.1. Priorytety, kierunki działań i zadania programu opieki nad zabytkami

Priorytet I : Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno – gospodarczego gminy	
Kierunki działań:	Zadania:
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i tworzenie warunków do poprawy stanu ich zachowania	• Prowadzenie bieżących prac remontowo – konserwatorskich przy obiekcie) zabytkowym stanowiących własność gminy • Podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytku będącego własnością gminy • Informowanie właścicieli obiektów zabytkowych o możliwości pozyskania środków na odnowę zabytków. • Wspieranie i pomoc w uzyskaniu dofinansowania prac rewaloryzacyjnych i remontowo – konserwatorskich przy obiektach zabytkowych niebędących własnością gminy. • Wspieranie i stymulowanie działań zmierzających do rewaloryzacji zespołów zabytkowej zieleni, w tym parków i cmentarzy

	• Prowadzenie bieżących prac porządkowych na istniejących zabytkowych cmentarzach oraz upamiętnienie nieczynnych zabytkowych nekropoli • Popularyzacja i promowanie dobrych praktyk w zakresie utrzymania obiektów zabytkowych poprzez organizowanie działań o charakterze edukacyjnym
Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków na potrzeby społeczne, turystyczne i edukacyjne	• Określenie zasad dotyczących umieszczania oraz formy plastycznej szyldów i reklam na obiektach zabytkowych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego • Stymulowanie prowadzenia bieżących prac porządkowych przy zabytkowych zespołach zieleni, cmentarzach i innych zabytkach nieruchomych. • Wspieranie organizowania izb pamięci • Wdrożenie wprowadzenia oznaczeń i tablic informacyjnych o obiektach zabytkowych, wprowadzenie dodatkowych oznaczeń na drogach gminnych i powiatowych ułatwiających dojazd do obiektów zabytkowych
Podejmowanie działań umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami	• Współpraca z urzędami pracy w zakresie pozyskania osób bezrobotnych dla prowadzenia bieżących prac pielęgnacyjnych i porządkowych przy zabytkach i w ich bezpośrednim sąsiedztwie. • Wykorzystanie walorów dziedzictwa kulturowego jako czynnika wpływającego na rozwój gospodarczy gminy oraz powiązanie zadań służących ochronie wartości kulturowych ze strategią rozwoju społeczno-ekonomicznego terenów wiejskich • Wspieranie tworzenia gospodarstw agroturystycznych w zabytkowych obiektach budownictwa w szczególności drewnianego oferujących wypoczynek i rozrywkę oparte na lokalnych i regionalnych tradycjach. • Wspieranie funkcjonowania i rozwoju Gminnego Ośrodka Kultury
Priorytet II : Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego	
Kierunki działań:	Zadania:
Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego	• Ochrona ekspozycji i osi widokowych obiektów zabytkowych poprzez wprowadzanie odpowiednich ustaleń w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego i w decyzjach o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu.
Ochrona historycznych układów ruralistycznych na obszarach wiejskich	• Poprawa ładu przestrzennego wsi oraz zapobieganie rozpraszaniu osadnictwa poprzez: – ochronę historycznie ukształtowanego układu dróg, historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych historycznego układu urbanistycznego wsi Iłów, – wyznaczanie w planach miejscowych nowych terenów pod zabudowę z preferowaniem zasady kontynuacji historycznych układów.

Priorytet III : Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości	
Kierunki działań:	Zadania:
Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego	• Opracowanie studium historyczno-urbanistycznego dla układu urbanistycznego wsi Iłów • Ocena stanu zasobów dziedzictwa kulturowego, aktualizacja Gminnej Ewidencji Zabytków
Szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy	• Rozbudowanie strony internetowej gminy Iłów poprzez dodanie zakładki poświęconej obiektom zabytkowym i rozszerzenie informacji o historii gminy • Rozpowszechnianie w miejscach ogólnodostępnych ulotek i folderów informacyjnych dotyczących walorów kulturowych gminy. • Opracowanie mapy zabytków gminy, jako atrakcyjnej graficznie formy promocji ułatwiającej dotarcie do wszystkich elementów dziedzictwa kulturowego.
Edukacja i popularyzacja wiedzy o dziedzictwie kulturowym gminy	• Udział w szkoleniach związanych z gospodarką przestrzenną w aspekcie ochrony dziedzictwa kulturowego. • Wspieranie realizacji konkursów wiedzy o dziedzictwie kulturowym gminy, wystaw i innych działań edukacyjnych. • Wspieranie publikacji i popularyzacja wydawnictw (w tym folderów promocyjnych, przewodników itp.) poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego, w tym wybitnym osobom związanym z historią gminy. • Popularyzacja dobrych realizacji konserwatorskich i budowlanych przy zabytkach, popularyzacja dobrych praktyk projektowych przy zabytkach, a także zagospodarowaniu obszarów oraz terenów cennych kulturowo, przyrodniczo i krajobrazowo. • Upowszechnienie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego przez system edukacji przedszkolnej i szkolnej. • Współpraca ze stowarzyszeniami i innymi organizacjami w upowszechnianiu wiedzy o spuściźnie historycznej gminy.
Promocja i kreowanie produktów turystyki kulturowej	• Tworzenie szlaków turystycznych (np. pieszych, rowerowych, konnych, samochodowych, wodnych) wykorzystujących walory dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego. • Utworzenie i modernizacja elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej. • Wprowadzenie systemu informacji wizualnej (m.in. za pomocą tablic informacyjnych) obejmującego zasoby i wartości dziedzictwa kulturowego gminy. • Rozwijanie współpracy z innymi samorządami gminnymi w zakresie promocji i kreowania produktów turystyki kulturowej. • Wykorzystanie dziedzictwa kulturowego w gospodarczej i turystycznej promocji gminy.

9. INSTRUMENTY REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Podmiotem sporządzającym gminny program opieki nad zabytkami jest wójt gminy, program przyjmuje rada gminy. Realizacja programu odbywać się będzie przez działania prowadzone przez władze samorządowe. Dla osiągnięcia określonych w programie założeń konieczna jest współpraca z instytucjami i jednostkami podległymi samorządowi gminnemu oraz służbami Wojewody Mazowieckiego odpowiedzialnymi za ochronę zabytków. Celowe jest również nawiązanie współpracy z organizacjami pozarządowymi oraz samorządem powiatowym i samorządami sąsiednich gmin. Istotne z punktu widzenia osiągnięcia założonych w programie rezultatów jest także przedsięwzięcie działań skierowanych do prywatnych właścicieli, osób lub instytucji władających obiektami zabytkowymi, w tym kościołów i związków wyznaniowych.

Do realizacji zadań określonych w Gminnym programie opieki nad zabytkami będą wykorzystywane następujące instrumenty:

1. Instrumenty prawne.

Instrumenty prawne obejmują dokumenty i działania wynikające z przepisów ustawowych, szczególnie z ustawy o samorządzie gminnym, ustawy o ochronie zabytków i opieki nad zabytkami, ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, np.:

- strategie, plany rozwoju,
- studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego,
- miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego,
- decyzje administracyjne.

2. Instrumenty finansowe.

Instrumenty finansowe to:

- finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy,
- korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz budżetu państwa, samorządu województwa,
- dotacje i dofinansowania na prace konserwatorskie i remontowe przyznawane ze środków zewnętrznych i wewnętrznych,
- nagrody i zachęty finansowe dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych,
- środki finansowe ze zbiorów społecznych.

3. Instrumenty koordynacji.

Instrumenty te wynikają z dokumentów samorządu województwa mazowieckiego, powiatu sochaczewskiego i dokumentów samorządu gminy Iłów, do których zaliczyć należy między innymi:

- Strategię Rozwoju Kapitału Społecznego Województwa Mazowieckiego,
- Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego,
- Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Mazowieckim,
- Strategię Rozwoju Powiatu Sochaczewskiego,
- Strategię Rozwoju Gminy Iłów.

Do instrumentów koordynacyjnych można włączyć także współpracę w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami z ośrodkami naukowymi i akademickimi, stowarzyszeniami, kościołami i związkami wyznaniowymi itp.

4. Instrumenty społeczne.

Współpraca samorządu gminnego z organizacjami społecznymi i innymi podmiotami oparta między innymi na umowach, porozumieniach zmierzających do aktywnego włączenia się społeczności lokalnej w realizację zadań związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego. Wszelkie działania samorządu gminnego o charakterze edukacyjnym i promocyjnym oraz prowadzące do tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

5. Instrumenty kontrolne.

Instrumenty kontrolne to przede wszystkim monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego, sporządzane okresowo sprawozdania z realizacji Programu i aktualizacja Gminnej ewidencji zabytków.

10. ZASADY OCENY REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zgodnie z art. 87 ust. 5 wójt sporządza, co 2 lata, sprawozdanie z realizacji programu, które przedstawia radzie gminy.

Wykonanie sprawozdania powinna poprzedzić ocena poziomu realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami uwzględniająca:

- wykonanie zadań przyjętych do realizacji w okresie czteroletnim obowiązywania gminnego programu opieki nad zabytkami,
- efektywność ich wykonania.

Dla dokonania tej oceny niezbędne jest ustalenie kryteriów i wskaźników umożliwiających ocenę stopnia realizacji zadań ustalonych w programie.

Ustalono następujące kryteria prowadzenia oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami z podziałem na poszczególne priorytety:

Priorytet I : Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego	
Lp.	Kryteria i wskaźniki oceny:
1.	Poziom (w %) wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami
2.	Wartość finansowa zrealizowanych prac remontowo – konserwatorskich i rewaloryzacji obiektów zabytkowych oraz liczba obiektów poddanych wyżej wymienionym pracom.
3.	Liczba i wartość wystąpień o uzyskanie środków zewnętrznych.
4.	Liczba wydanych decyzji administracyjnych dotyczących użytkowania i zagospodarowania obiektów zabytkowych.
5.	Liczba działań popularyzujących i promujących dobre praktyki w zakresie utrzymania obiektów zabytkowych.
6.	Liczba działań podjętych dla zwiększenia atrakcyjności zabytków

Priorytet II : Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego	
Lp.	Kryteria i wskaźniki oceny:
1.	Liczba wydanych decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu obiektów zabytkowych
2.	Liczba wydanych decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu uwzględniających ochronę ekspozycji i osi widokowych obiektów zabytkowych
3.	Liczba wydanych decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, w tym uwzględniających ochronę historycznych układów ruralistycznych
Priorytet III : Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości	
Lp.	Kryteria i wskaźniki oceny:
1.	Przeprowadzenie oceny stanu zasobów dziedzictwa kulturowego oraz opracowanie aktualizacja Gminnej Ewidencji Zabytków
2.	Sposób i zakres udostępnienia informacji o zabytkach na stronie internetowej gminy.
3.	Sposób i zakres udostępniania w miejscach ogólnodostępnych informacji dotyczących walorów kulturowych gminy.
4.	Liczba opracowanych, wydanych wydawnictw, w tym ulotek, folderów promocyjnych, map, przewodników itp.
5.	Liczba zrealizowanych konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych i popularyzujących wiedzę o dziedzictwie kulturowym gminy
6.	Liczba i długość utworzonych szlaków turystycznych, tras rowerowych, konnych itp.
7.	Liczba utworzonych, zmodernizowanych elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej
8.	Sposób i zakres współpracy z innymi samorządami gminnymi w zakresie promocji i kreowania produktów turystyki kulturowej.

11. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na właścicieli lub posiadaczy obowiązek sprawowania opieki nad zabytkiem, w szczególności prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich, zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie.

Źródłem finansowania ochrony i opieki nad zabytkami na terenie gminy Iłów mogą być:

- środki publiczne (budżet państwa, budżety jednostek samorządów terytorialnych wszystkich szczebli, środki Unii Europejskiej, inne źródła zagraniczne),
- środki prywatne (osób fizycznych, fundacji, osób prawnych, kościelnych itp.).

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określając w rozdziale 7 zasady finansowania opieki nad zabytkami, w art. 73 ustala, że „Osoba fizyczna, jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka organizacyjna, będąca właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadająca taki zabytek w trwałym zarządzie albo będąca

właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa, może ubiegać się o udzielenie dotacji celowej z budżetu państwa na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru (...). Szczegółowe warunki, tryb udzielania i sposób rozliczania dotacji celowej określa Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie i przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz.U. z 2017 r., poz.1674 z późn. zm.).

Ponadto, organy samorządu terytorialnego stosują ulgi i zwolnienia przewidziane w przepisach odrębnych, do których m.in. należy zaliczyć:

- Ustawę z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (tekst jednolity Dz.U. z 2024 r., poz.1145 z późn. zm.), która określa 50% obniżkę w wysokości wnoszonych opłat dla nieruchomości gruntowych wpisanych do rejestru zabytków z tytułu użytkowania wieczystego; właściwy organ może, za zgodą odpowiednio wojewody albo rady lub sejmiku, podwyższyć lub obniżyć tę bonifikatę.
- Ustawę z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (tekst jednolity Dz.U. z 2025 r., poz.707) na mocy której zwalnia się od podatku od nieruchomości grunty i budynki wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji, zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej,
- Ustawę z dnia 15 listopada 1984 r. o podatku rolnym (tekst jednolity Dz.U. z 2024 r., poz.1176 z późn. zm.) na mocy której zwalnia się od podatku rolnego grunty wpisane do rejestru zabytków, pod warunkiem ich zagospodarowania i utrzymania zgodnie z przepisami o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Źródłem finansowania ochrony i opieki nad zabytkami mogą być:

I. Środki z budżetu państwa

Dla realizacji zadań z zakresu ochrony dziedzictwa narodowego można ubiegać się o wsparcie z funduszy krajowych pozostających w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Minister ogłasza na dany rok budżetowy listę programów wraz z alokacją środków finansowych. Liczba programów ogłaszanych w kolejnych latach jest zmienna.

Na rok 2025 ogłoszone zostały następujące programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego:

2. Program rządowy Ochrona zabytków
3. Program rządowy Ochrona zabytków archeologicznych
4. Program rządowy Groby i cmentarze wojenne w kraju
5. Program rządowy Kultura ludowa i tradycyjna

Program rządowy „Ochrona zabytków”, którego celem jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne. Program dotyczy głównie zadań mających na celu zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku; ze

szczególne uwzględnieniem dofinansowania prac przy obiektach najbardziej zagrożonych oraz zabytkach najcenniejszych – wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego Ludzkości UNESCO, uznanych za Pomniki Historii oraz tych, posiadających wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Prognostyczny budżet programu ogółem: 201.625.000 zł

Istotnym celem programu jest także zwrócenie uwagi na obiekty, mające szczególne znaczenie dla dziedzictwa kulturowego – zarówno w kontekście ogólnostanowowym, jak lokalnym, gdzie pełnią ważną rolę nośnika historii i tradycji.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie między innymi następujących rodzajów zadań:

- 1) prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowane do przeprowadzenia w roku udzielenia dotacji;
- 2) refundacja prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie 3 lat poprzedzających rok złożenia wniosku;
- 3) Wykonanie projektu budowlanego, opracowanie programu prac konserwatorskich, sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich wraz z dokumentacją i niezbędnymi badaniami konserwatorskimi w zakresie koniecznym do przeprowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, których konieczność wykonania powstała w wyniku powodzi
- 4) Prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz wstępne prace zabezpieczające i konserwacja zachowawcza obiektu wpisanego do rejestru zabytków, których konieczność wykonania powstała w wyniku powodzi.

Do programu nie kwalifikują się zadania, które są współfinansowane ze środków europejskich.

O dofinansowanie w ramach programu mogą ubiegać się podmioty posiadające siedzibę, zakład lub oddział na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie.

Dla prawidłowego złożenia wniosku obowiązkowe jest założenie indywidualnego konta w Systemie Obsługi Programów (SOP).

Jeden wnioskodawca ma prawo złożyć maksymalnie 2 wnioski w programie.

Przedmiotem dofinansowania mogą być wyłącznie koszty określone w art. 77. ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*, stanowiące koszty kwalifikowane do Programu tj.:

1. sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich
2. przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
3. wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
4. opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
5. wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
6. sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrza;

7. zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
8. stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
9. odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
10. odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
11. odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
12. modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
13. wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
14. uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
15. działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
16. zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt. 7-15;
17. zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej

Minimalna kwota wnioskowanego dofinansowania wynosi 25.000 zł.

Program rządowy „Ochrona zabytków archeologicznych”, którego zasadniczym celem jest wspieranie projektów służących wzmocnieniu ochrony dziedzictwa archeologicznego in situ, poprzez rozpoznanie i dokumentację stanowisk archeologicznych, głównie metodami nieinwazyjnymi, a także wprowadzenie do obiegu naukowego i upowszechnianie wyników przeprowadzonych badań archeologicznych. Cel programu realizuje normy międzynarodowe, określone w Europejskiej konwencji o ochronie dziedzictwa archeologicznego (Konwencja Maltańska) i Międzynarodowej Karcie Ochrony i Zarządzania Dziedzictwem Archeologicznym ICOMOS (Karta Lozańska).

Program zakłada możliwość finansowania zadań dotyczących tylko jednego wiodącego zakresu merytorycznego; dopuszcza też realizację zadań interdyscyplinarnych, z zastrzeżeniem, że działania związane z innymi zakresami powinny być realizowane w oparciu o inne niż środki finansowe ministra źródła finansowania zadania.

W ramach programu można realizować zadania, dotyczące:

- rozpoznania i dokumentacji nieruchomości zabytków archeologicznych;
- opracowania wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.

Z zakresu programu całkowicie wyłączone są zadania, które:

- a) prowadzą do naruszenia zasady ochrony in situ;
- b) służą planowaniu inwestycji lub zmiany zagospodarowania terenu na obszarze zabytku archeologicznego;

- c) służą planowaniu dalszych badań wykopaliskowych, zarówno związanych z przygotowywanymi inwestycjami, zmianą sposobu zagospodarowania terenu, jak i prowadzonych w celach naukowych lub ratowniczych;
- d) dotyczą prowadzenia badań na obszarze dobrze rozpoznanych zabytków, posiadających jasno określoną lokalizację, zasięg, funkcję czy wartość zabytkową;
- e) mają charakter studiów osadniczych bądź badań ewidencyjnych stanowisk archeologicznych;
- f) zostały dofinansowane w ramach innych programów ogłoszonych przez ministra oraz programów objętych finansowaniem ze środków budżetu państwa realizowanych przez państwowe instytucje kultury jako zadanie własne.

Ze środków finansowych ministra przyznanych w programie finansować można wyłącznie działania realizujące jeden cel wiodący, który może być realizowany w formie:

- rozpoznania i dokumentacji nieruchomych zabytków archeologicznych, prowadzonych przede wszystkim metodami niedestrukcyjnymi, służących poprawie ochrony konserwatorskiej zabytku poprzez przygotowanie dokumentacji służącej do rozpoczęcia procedury wpisu stanowiska do rejestru zabytków, bądź zmiany zakresu ochrony;
- opracowania, wraz z obowiązkową publikacją książkową (tradycyjną), wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.

O dofinansowanie w ramach programu mogą ubiegać się podmioty:

- państwowe i samorządowe instytucje kultury;
- organizacje pozarządowe;
- publiczne i niepubliczne uczelnie akademickie;
- podmioty prowadzące działalność gospodarczą wpisane do Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej lub do Krajowego Rejestru Sądowego.

Jeden wnioskodawca ma prawo złożyć maksymalnie 3 wnioski w programie.

Minimalna kwota wnioskowanego dofinansowania wynosi 25.000 zł.

Program rządowy „Groby i cmentarze wojenne w kraju”, którego celem jest wspieranie opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń z historii Polski związanych z walką i męczeństwem; w ramach zadań realizowanych w programie promowane jest:

- obejmowanie opieką obiektów, których s tan zachowania wymaga podjęcia niezwłocznego działania;
- opieka nad grobami i cmentarzami wojennymi o wyjątkowej wartości historycznej;
- nadanie lub przywrócenie odpowiedniej rangi obiektom grobownictwa wojennego;
- wykorzystanie nowoczesnych metod badań, edukacji i promocji;
- zaangażowanie w opiekę nad grobami i cmentarzami wojennymi jak największej liczby podmiotów;
- stosowanie, w ramach obowiązujących przepisów prawa, rozwiązań sprzyjających lepszej ochronie prawnej grobów i cmentarzy wojennych.

Zadania dofinansowywane w ramach programu powinny realizować jeden z poniższych celów wiodących.

1. „Groby i cmentarze wojenne w kraju - prace remontowe, badawcze, edukacyjne 2025”:

- a) Ochrona obiektów utrwalających tożsamość narodową i pamięć historyczną – efektem realizacji tego celu powinno być utrzymanie w jak najlepszym stanie oraz poprawa stanu technicznego grobów i cmentarzy wojennych.
- b) Pogłębianie i upowszechnianie wiedzy na temat walk i męczeństwa – cel powinien być realizowany poprzez badania, prace poszukiwawcze, archeologiczne oraz popularyzacja wiedzy o wydarzeniach związanych z grobami i cmentarzami wojennymi - zadania powinny koncentrować się na prowadzeniu badań i udostępniania wiedzy na temat grobów i cmentarzy wojennych.

2. „Groby i cmentarze wojenne w kraju - infrastruktura 2025”:

- a) Rozwój infrastruktury obiektów utrwalających tożsamość narodową i pamięć historyczną – zadania powinny koncentrować się na prowadzeniu prac budowlanych.

Prognozowany budżet programu ogółem: 6.000.000 zł

O dofinansowanie w ramach programu mogą ubiegać się podmioty:

- samorządowe instytucje kultury (które nie są współprowadzone przez ministra);
- organizacje pozarządowe;
- jednostki samorządu terytorialnego;
- uczelnie publiczne i niepubliczne;
- kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne.

Jeden wnioskodawca ma prawo złożyć maksymalnie 2 wnioski w programie.

Minimalna kwota wnioskowanego dofinansowania wynosi 10.000 zł.

Program rządowy „Kultura ludowa i tradycyjna”, którego celem jest wspieranie zjawisk związanych z kulturami tradycyjnymi funkcjonującymi na poziomie lokalnym, regionalnym i ogólnopolskim (oraz narodowym), które występują zarówno na obszarach wiejskich, jak i miejskich. Dofinansowywane będą przedsięwzięcia związane ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych ich elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania, w tym odnoszących się także do kultur mniejszości narodowych i etnicznych oraz tradycji środowiskowych; mają przyczyniać się do integracji członków społeczności, wśród których dane zjawiska funkcjonują i w ramach których są przekazywane.

Zadaniem programu jest wspieranie działań związanych z materialnym i niematerialnym wymiarem dziedzictwa kulturowego, co wpisuje się w założenia ratyfikowanej w 2011 roku przez Rzeczpospolitą Polską Konwencji UNESCO z 2003 roku w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Szczególny nacisk w programie zostanie położony na projekty kompleksowe, integrujące zarówno naukowców, twórców, depozytariuszy, nosicieli treści kultury wywodzących się ze społeczności lokalnych i regionalnych oraz profesjonalistów i znawców w swoich dziedzinach, jak i odbiorców (indywidualnych i zbiorowych).

Zakres programu obejmuje także zadanie, związane w sposób bezpośredni z międzypokoleniowym przekazem unikatowej wiedzy i umiejętności kulturowych, adresowane do „mistrzów tradycji”, będących depozytariuszami wiedzy lokalnej i regionalnej.

W ramach programu przeprowadzone zostaną 2 nabory:

1. „Kultura ludowa i tradycyjna 2025”

- a) Ochrona i zachowanie dziedzictwa kultury ludowej i tradycyjnej - efektem realizacji tego celu powinno być: zabezpieczanie i dokumentowanie unikalnych zjawisk z zakresu programu – zadania powinny koncentrować się na zachowaniu i utrwalaniu elementów kultur tradycyjnych o szczególnym znaczeniu dla ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego.
- b) Upowszechnianie i promocja kultury ludowej i tradycyjnej - efektem realizacji tego celu powinny być:
 - edukacja regionalna z zakresu programu – zadania powinny dotyczyć działań o charakterze edukacyjnym i animacyjnym, których celem jest podnoszenie świadomości regionalnej oraz zachowanie ciągłości tradycyjnej kultury;
 - popularyzacja unikalnych i żywych elementów kultur tradycyjnych z zakresu programu – zadania powinny koncentrować się na tworzeniu atrakcyjnych form upowszechniania różnych przejawów kultur tradycyjnych, rzemiosła artystycznego, twórczości ludowej oraz wiedzy na temat niematerialnego dziedzictwa.

Prognostyczny budżet ogółem: 6.700.000 zł

Jeden wnioskodawca ma prawo złożyć maksymalnie 2 wnioski.

2. „Mistrz tradycji 2025”

- a) Przekazywanie wiedzy oraz utrwalanie tradycji lokalnej i regionalnej - w ramach tego celu może być realizowane wyłącznie zadanie specjalne pt. „Mistrz tradycji” dotyczące bezpośredniego międzypokoleniowego przekazu unikalnej wiedzy i umiejętności w zakresie różnych dziedzin niematerialnego dziedzictwa kulturowego, adresowane do „mistrzów tradycji”, będących depozytariuszami wiedzy lokalnej i regionalnej.

Prognostyczny budżet programu ogółem: 1.000.000 zł

Jeden wnioskodawca ma prawo złożyć maksymalnie 1 wniosek.

O dofinansowanie w ramach programu mogą ubiegać się podmioty:

- samorządowe instytucje kultury (które nie są współprowadzone przez ministra);
- organizacje pozarządowe;
- kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne.
- podmioty prowadzące działalność gospodarczą wpisane do Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej lub do Krajowego Rejestru Sądowego.

Minimalna kwota wnioskowanego dofinansowania wynosi 25.000 zł (zadanie „Mistrz tradycji” 20.000 zł).

II. Dotacje celowe ze środków budżetu Samorządu Województwa Mazowieckiego

Dotacje przyznawane są na podstawie Uchwały Nr 15/22 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 22 lutego 2022 r. w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie,

restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze województwa mazowieckiego (Dz. Urz. Woj. Maz. z 2022 r., poz. 2297 z późn. zm.). Z budżetu Województwa Mazowieckiego mogą być udzielane dotacje celowe na finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na terenie województwa mazowieckiego.

Rodzaje kwalifikujących się zadań:

Przedmiotem dofinansowania mogą być wyłącznie koszty określone w art. 77. ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*.

Uprawnieni wnioskodawcy:

- każdy podmiot będący właścicielem bądź posiadaczem zabytku, jeżeli posiadanie oparte jest o tytuł prawny do zabytku, wynikający z użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego, albo stosunku zobowiązaniowego,

Dotacja może być udzielona w wysokości do 50 % nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru. W szczególnych przypadkach, jeżeli zabytek, posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową, albo wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, dotacja może być udzielona w wysokości do 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót. W przypadku jeżeli stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku, dotacja może być również udzielona do wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

Dotacja może być udzielona na dofinansowanie nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia przez Wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji.

W ramach naboru wniosków Wnioskodawca może wystąpić tylko z jednym wnioskiem o dofinansowanie prac lub robót.

Wysokość środków przeznaczonych na dotacje określa co roku uchwała w sprawie budżetu Województwa Mazowieckiego.

III. Dotacje ze środków Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

Na podstawie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* Mazowiecki Wojewódzki Konserwator Zabytków udziela dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy obiektach zabytkowych. Zasady udzielania dotacji i tryb ich rozliczania w odniesieniu do zabytków usytuowanych na terenie województwa mazowieckiego określa w drodze zarządzenia Mazowiecki Wojewódzki Konserwator Zabytków. Obecnie obowiązuje „Regulaminu naboru wniosków oraz przyznawania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków ze środków budżetu Państwa będących w dyspozycji Mazowieckiego Wojewódzkiego

Konserwatora Zabytków” przyjęty Zarządzeniem Nr 44/2024 Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z dnia 30 października 2024 r..

Uprawnieni wnioskodawcy:

O udzielenie dotacji mogą się ubiegać:

- osoby fizyczne,
- jednostki samorządu terytorialnego,
- inne jednostki organizacyjne, w tym podmioty posiadające osobowość prawną oraz siedzibę, zakład lub oddział na terytorium Rzeczypospolitej Polskie,

będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru zabytków bądź posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie.

Dofinansowaniu podlegają nakłady konieczne na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich oraz robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, które zostaną przeprowadzone w roku następującym po roku złożenia wniosku lub przeprowadzonych w okresie 3 lat poprzedzających rok złożenia wniosku.

Dla złożenia wniosku konieczne jest posiadanie konta w Systemie dostępnym pod adresem www.witkac.pl.

Rodzaje kwalifikujących się zadań:

Przedmiotem dofinansowania mogą być wyłącznie koszty określone w art. 77. ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*.

Wysokość udzielanych dotacji:

- do 50% nakładów koniecznych,
- do 100% nakładów koniecznych, w przypadku:
 - zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej, naukowej,
 - zabytku o stanie zachowania wymagającym niezwłocznego podjęcia prac,
 - zabytku wymagającego przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.
- łączna kwota dotacji udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa nie może przekroczyć wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie prac.

Ocena wniosków

Wnioski podlegają dwustopniowej ocenie: formalnej i merytorycznej. Ocena formalna polega na sprawdzeniu zgodności złożonego wniosku z regulaminem oraz obowiązującymi przepisami. Wniosek spełniający wymagania formalne podlega ocenie merytorycznej na podstawie które otrzymuje punkty w skali od 4 do 59, według kryteriów:

- wiek zabytku (1-5 pkt),
- wartość historyczna, artystyczna i naukowa zabytku (3-9 pkt),
- stan zachowania zabytku uzasadniający przeprowadzenie wnioskowanych prac oraz konieczność ich wykonania lub kontynuacji (0-30 pkt),
- aktualna społeczna/publiczna/kulturalna funkcja obiektu, np. muzeum (3 pkt),

- zastosowane technologie do prowadzonych prac (0-2 pkt),
- rekomendacja MWKZ (0-10 pkt).

IV. Finansowanie ze środków europejskich

Szukając potencjalnych źródeł finansowania Programu należy rozważyć możliwości uzyskania dofinansowania ze środków europejskich.

Dzięki funduszom europejskim wzmacniana jest konkurencyjność gospodarek państw członkowskich, podejmowana jest walka z bezrobociem, a także realizowane są działania, które pomagają w rozwoju uboższych regionów. Polska będzie beneficjentem już czwartej perspektywy Funduszy Europejskich. W nowym rozdaniu funduszy unijnych na politykę spójności Polska będzie mieć do dyspozycji ponad 76 mld euro. Środki te pochodzą między innymi z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego+, Fundusz Spójności. Realizowane będzie 10 programów krajowych oraz 16 programów regionalnych - każde województwo posiadać będzie własny program do finansowania inwestycji na jego terenie.

Fundusze Europejskie dla Mazowsza 2021-2027

W dniu 2 grudnia 2022 r. Komisja Europejska decyzją wykonawczą nr C(2022) 8693 przyjęła program Fundusze Europejskie dla Mazowsza 2021-2027 (wersja 1.2). Na podstawie tego programu województwo mazowieckie w latach 2021-2027 realizować będzie działania w ramach wszystkich pięciu celów Polityki Spójności 2021-2027; ich realizacja posłuży realizacji wizji rozwoju określonej w Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+.

W programie tym zostały określone Priorytety i odpowiadające im cele szczegółowe oraz powiązane z nimi rodzaje działań, między innymi:

Priorytet V – Fundusze Europejskie dla wyższej jakości życia na Mazowszu

Cel szczegółowy 4(vi) wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych

Cel ten będzie osiągnięty poprzez realizację następujących typów projektów:

- *Rozwój infrastruktury do prowadzenia działalności kulturalnej ważnej dla edukacji i aktywności kulturalnej;*
- *Turystyczne szlaki tematyczne i produkty turystyczne (odwołujące się do walorów historycznych, kulturowych, przyrodniczych i kulinarnych);*

W ramach tego projektu za priorytetowe uznano działania na rzecz obszarów o wysokiej atrakcyjności turystycznej wynikającej z walorów historycznych, kulturowych, przyrodniczych i krajobrazowych. Szczególnie preferowane będą obszary jednocześnie wykazane jako zmarginalizowane w dokumentach strategicznych na poziomie regionalnym. Wsparciem zostaną objęte projekty zorientowane na poprawę oferty regionalnej i podregionalnej – tzn. turystycznej i kulturalnej, bazującej na walorach Mazowsza lub regionów etnograficznych, kulturowych, historycznych i przyrodniczych położonych w jego granicach i przynależne do istniejących szlaków turystycznych. Nacisk zostanie położony na wprowadzanie innowacji i cyfryzacji w ramach przemysłu turystycznego i jego produktów. Działania inwestycyjne w zakresie rozwoju oferty turystycznej i rekreacyjnej powinny być realizowane z zachowaniem zasad zrównoważonej turystyki, ze szczególnym poszanowaniem cennych przyrodniczo

obszarów, w sposób minimalizujący presję ze strony turystów i właściwym wyposażeniem miejsca zagospodarowanego odpoczynku.

Uchwałą Nr 443/392/23 Zarządu Województwa Mazowieckiego z dnia 21 marca 2023 r. przyjęto **Szczegółowy Opis Priorytetów Programu Fundusze Europejskie dla Mazowsza 2021-2027**. Określa on następujące działania, cele szczegółowe, zakres interwencji i typy projektów:

Działanie FEMA.09.02 Rewitalizacja obszarów innych niż miejskie

Cel szczegółowy

EFRR.CP5.II - Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, na poziomie lokalnym, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach innych niż miejskie

Zakres interwencji, między innymi:

166 - Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury,

Typy projektów:

Projekt musi być realizowany na obszarach wiejskich.

1. Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego

Wsparciem objęte będą między innymi:

- konserwacja, renowacja, rewaloryzacja, modernizacja, adaptacja historycznych obiektów i zespołów zabytkowych wraz z ich otoczeniem, umożliwiającą zachowanie dotychczasowych funkcji obiektów zabytkowych, a także służącą nadaniu im nowych funkcji użytkowych (z przeznaczeniem w szczególności na cele kulturalne i edukacyjne), w tym również w połączeniu z działalnością komercyjną,
- ochrona i zachowanie zabytkowych ogrodów i parków,
- zabezpieczenie zabytków przed zniszczeniem lub kradzieżą,
- usuwanie barier architektonicznych dla osób niepełnosprawnych.

Kluczowym efektem działań powinno być stworzenie trwałych podstaw dla harmonijnego funkcjonowania obiektów zabytkowych w przestrzeni publicznej sprzyjające utrzymywaniu spójności lokalnej społeczności i integrujące mieszkańców.

Wsparty obiekt musi być objęty ochroną prawną i konserwatorską.

2. Rewitalizacja obszarów zdegradowanych

Wsparciem objęte będą między innymi:

- renowacja, rewaloryzacja, modernizacja, adaptacja i wyposażenie istniejącej zabudowy na cele gospodarcze, społeczne, edukacyjne, kulturowe, rekreacyjne oraz mieszkalne (ze szczególnym naciskiem na poprawę efektywności energetycznej), w tym:
 - remont elewacji, fasad i dachów budynków oraz pomieszczeń i okien,
 - remont, modernizacja instalacji: np. grzewczych, elektrycznych, gazowych i wodnokanalizacyjnych w budynkach (jeśli nie przekraczają 40% wartości projektu i są częścią większego projektu),

- zagospodarowanie przyległego terenu bezpośrednio i funkcjonalnie związanego z obiektem: np. budowa, remont, przebudowa małej architektury, ogrodzeń (tylko w przypadku, kiedy są częścią większego projektu rewitalizacyjnego),
- wyburzanie budynków i uporządkowanie przestrzeni publicznej (tylko w przypadku, kiedy jest częścią większego projektu rewitalizacyjnego i nie przekracza 40% jego wartości),
- w zakresie polityki bezpieczeństwa (np. monitoring, oświetlenie) oraz reagowania na różnego rodzaju zagrożenia w przestrzeni publicznej (tylko w przypadku, kiedy jest częścią większego projektu rewitalizacyjnego),
- renowacja, rewitalizacja, modernizacja tkanki mieszkaniowej w zakresie części wspólnych budynków mieszkalnych wielorodzinnych, jako element szerszego działania rewitalizacyjnego w tym:
 - remont elewacji, fasad i dachów budynków oraz pomieszczeń i okien umieszczonych na elewacjach,
 - remont, modernizacja instalacji: np. grzewczych, elektrycznych, gazowych i wodnokanalizacyjnych w budynkach (jeśli nie przekraczają 40% wartości projektu i są częścią większego projektu),
 - zagospodarowanie przyległego terenu bezpośrednio i funkcjonalnie związanego z obiektem: np. budowa, remont, przebudowa małej architektury, ogrodzeń (tylko w przypadku, kiedy są częścią większego projektu rewitalizacyjnego),
 - wyburzanie budynków i uporządkowanie przestrzeni publicznej (tylko w przypadku, kiedy jest częścią większego projektu rewitalizacyjnego i nie przekracza 40% wartości projektu),
 - w zakresie polityki bezpieczeństwa (np. monitoring, oświetlenie) oraz reagowania na różnego rodzaju zagrożenia w przestrzeni publicznej (tylko w przypadku, kiedy jest częścią większego projektu rewitalizacyjnego),
- uporządkowanie, zagospodarowanie oraz przywracanie funkcji społecznych przestrzeni publicznych, wokół których można koncentrować działalność gospodarczą szczególnie o charakterze usługowo-handlowym, sprzedaży produktów regionalnych w tradycyjny sposób bezpośrednio od producentów, pozwalających na poprawę warunków pracy i utworzenie nowych miejsc pracy, w tym dostosowanych do potrzeb osób niepełnosprawnych, oraz miejsc dla przedsiębiorstw społecznych, w tym rozwój miejskich terenów zielonych – wyłącznie jako element zapewniający spójność kompleksowych projektów rewitalizacyjnych będący uzupełnieniem szerszego projektu.

Zastosowanie będą mieć zasady, między innymi:

- wszelkie działania powinny być zgodne z duchem Europejskiego Zielonego Ładu, Nowego Europejskiego Bauhausu, z celami zrównoważonego rozwoju i gospodarką obiegu zamkniętego,
- należy uwzględnić poprawę bezpieczeństwa przestrzeni publicznych, w tym dostosowanie przestrzeni publicznych, architektury, transportu i produktów do wymagań wszystkich

obywateli – seniorów, osób z niepełnosprawnościami, ale też np. kobiet w ciąży i rodziców z małymi dziećmi, tzn. wykorzystywanie projektowania uniwersalnego,

- szczególną uwagę należy zwrócić na zachowanie i rozwój zielonej infrastruktury, w szczególności na ochronę drzew, przez cały cykl projektu – w tym zakaz wycinania starodrzewia, usuwania zieleni w celu utwardzenia betonem placów i innych przestrzeni publicznych oraz na obszarach zabytkowych. Mając na uwadze konieczność dostosowania do zmian klimatycznych, należy unikać tworzenia powierzchni uszczelnionych na rzecz zwiększających powierzchnie biologicznie czynne,

Kwalifikowalne do dofinansowania będą projekty wynikające z Gminnych programów rewitalizacji (GPR) wpisanych do wykazu programów rewitalizacji województwa mazowieckiego.

Preferowane będą projekty, między innymi:

- będące efektem konkursów architektonicznych, urbanistycznych i architektoniczno-urbanistycznych,
- dla których wykonano analizę popytu – wykazano zapotrzebowanie na dany projekt, w tym szacowaną liczbę odwiedzających,
- stosujące innowacyjne rozwiązania energooszczędne – zmniejszenie zapotrzebowania i zużycia energii, a przez to zmniejszenie ogólnych kosztów eksploatacji budynków,
- wspierające rozwój sektorów kreatywnych i przemysłu czasu wolnego, promocję dziedzictwa narodowego i walorów turystycznych Mazowsza dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej,
- wykorzystujące efekt współpracy i synergii pomiędzy podmiotami,
- przyczyniające się do rozwoju lokalnej przedsiębiorczości,
- przyczyniające się do zwiększenia ruchu turystycznego,

W ramach wskazanych powyżej typów projektów finansowane w formie instrumentów finansowych (IF) są inwestycje ukierunkowane na pobudzanie aktywności środowisk lokalnych i stymulowanie współpracy poprzez wsparcie przedsiębiorczości, samozatrudnienia i gospodarki społecznej, poprawę jakości przestrzeni. Wsparcie może zostać udzielone wyłącznie na rzecz projektów wynikających z gminnych programów rewitalizacji dla danego obszaru, na którym projekt jest wdrażany. Program rewitalizacji musi być uwzględniony w wykazie programów rewitalizacji województwa mazowieckiego. Produkty finansowe w formie pożyczek inwestycyjnych z rabatem kapitałowym będą skomponowane w zależności od typu odbiorcy ostatecznego, a wysokość umorzenia jest zależna od osiągnięcia określonych wskaźników.

Maksymalny poziom dofinansowania UE w projekcie – 85%.

Maksymalny poziom dofinansowania całkowitego wydatków kwalifikowalnych na poziomie projektu (środki UE + współfinansowanie ze środków krajowych przyznane beneficjentowi przez właściwą instytucję) – 85%

Forma wsparcia:

- wsparcie poprzez instrumenty finansowe: dotacje w ramach operacji instrumentu finansowego,
- wsparcie poprzez instrumenty finansowe: pożyczka, dotacja

Minimalny wkład własny beneficjenta – 15%.

Beneficjenci, między innymi:

- administracja publiczna,
- organizacje społeczne i związki wyznaniowe,
- jednostki samorządu terytorialnego,
- Lokalne grupy działania,
- instytucje rynku pracy,
- kościoły i związki wyznaniowe,
- niepubliczne podmioty integracji i pomocy społecznej,
- organizacje pozarządowe,
- jednostki organizacyjne działające w imieniu jednostek samorządu terytorialnego.

Działanie FEMA.05.07 Kultura i turystyka

Cel szczegółowy

EFRR.CP4.VI - Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych

Zakres interwencji:

- 165 - Ochrona, rozwój i promowanie publicznych walorów turystycznych i usług turystycznych,
- 166 - Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury

Typy projektów:

1. Rozwój infrastruktury do prowadzenia działalności kulturalnej ważnej dla edukacji i aktywności kulturalnej

Wsparciem objęte będą między innymi:

- roboty budowlane, modernizacja infrastruktury trwałej mające na celu przystosowania obiektów do potrzeb osób z niepełnosprawnościami,
- roboty budowlane, modernizacja infrastruktury trwałej mające na celu ekologizację instytucji (tzn. poprawę wpływu na środowisko funkcjonowania i zarządzania całej instytucji, w tym w zakresie aspektów technologicznych),
- zakup, modernizacja wyposażenia do prowadzenia działalności kulturalnej w obiektach będących celem projektu umożliwiające rozszerzenie grup odbiorców realizowanej oferty lub/oraz umożliwiające wypracowanie nowych formatów działań i sposobów budowania relacji z odbiorcami w tym: działania związane z wykorzystaniem i rozwojem aplikacji i usług teleinformatycznych,
- rozwój kultury związanej z treściami cyfrowymi oraz zwiększenie znaczenia oferty świadczonej on-line,
- digitalizacja zasobów pod warunkiem powszechnego udostępnienia (wyłącznie jako element projektu),
- wdrożenie systemów liczenia odwiedzających i kontroli przepływu osób odwiedzających obiekty objęte wsparciem (wyłącznie jako element projektu).

2. Turystyczne szlaki tematyczne i produkty turystyczne (odwołujące się do walorów historycznych, kulturowych, przyrodniczych i kulinarnych).

Wsparciem objęte będą między innymi:

- roboty budowlane, modernizacja oraz rozwój systemów oznakowania istniejących szlaków turystycznych i wyposażenie ich w niezbędną infrastrukturę (w tym z zakresu przystosowania obiektów do potrzeb osób z niepełnosprawnościami),
- zakup wyposażenia do rozwoju oferty turystycznej istniejących szlaków turystycznych, poprawy obsługi ruchu turystycznego, promocji (promocja dotyczy wyłącznie istniejącego szlaku turystycznego będącego przedmiotem projektu),
- wprowadzenie innowacji i cyfryzacji w ramach przemysłu turystycznego i jego produktów, np. w zakresie zarządzania, systemu organizacji usług, kreowania nowych, innowacyjnych produktów czy wykorzystywania efektów współpracy i synergii do realizacji usług turystycznych, co pozwoli na wzrost dochodów i tym samym przyczyni się do odbudowy lokalnych gospodarek,
- wsparcie dla projektów zrównoważonej turystyki w celu zwiększania zatrudnienia i stworzenia wysokiej jakości miejsc pracy, zwłaszcza dla społeczności znajdujących się w trudnej sytuacji, z wykorzystaniem potencjału podmiotów ekonomii społecznej,
- usuwanie barier architektonicznych dla osób z niepełnosprawnościami.

W odniesieniu do przedsięwzięć wspieranych w ramach w/w działań zastosowanie będą mieć między innymi następujące zasady:

- wsparte projekty muszą być realizowane poprzez instrument terytorialny – Mazowieckie strukturalne inwestycje terytorialne (MSIT) lub wynikać z Lokalnej strategii rozwoju (LSR),
- projekt musi przewidywać stabilność finansową instytucji kultury poprzez dywersyfikację źródeł dochodów własnych i większe uzależnienie od nich,
- projekty turystyczne muszą mieć charakter zintegrowany, tj. zakładać oddziaływanie na lokalną gospodarkę, środowisko i życie społeczne,
- należy dostosować obiekty i przestrzenie do potrzeb osób ze szczególnymi potrzebami, osób z niepełnosprawnościami pozwalające na zwiększenie włączenia społecznego, tzn. wykorzystywać projektowanie uniwersalne,
- nie ma możliwości budowania nowych obiektów kubaturowych. W pierwszej kolejności należy wykorzystywać infrastrukturę istniejącą. Przebudowa i rozbudowa obiektów jest dopuszczona tylko w uzasadnionych przypadkach tj. dostosowania obiektów do potrzeb osób z niepełnosprawnościami – w tym budowy windy, dostosowania obiektów do wymaganych warunków przeciwpożarowych, dostosowania obiektów do wymaganych warunków sanitarnych, budowy łączników, np. w obiektach zabytkowych pełniących funkcje kulturalne.

Kwalifikowalne do dofinansowania będą:

- w przypadku projektów realizowanych w ramach wsparcia sektora kultury – obiekty związane wyłącznie z funkcją kulturalną,

- koszty modernizacji, konserwacji lub poprawy infrastruktury kultury i dziedzictwa kulturowego kwalifikują się do wsparcia, jeżeli w skali roku przynajmniej 80% czasu lub powierzchni tej infrastruktury jest wykorzystywane do celów związanych z kulturą,
- w przypadku projektów realizowanych w ramach wsparcia sektora turystycznego – istniejące szlaki turystyczne. Za istniejące szlaki turystyczne uznajemy wytyczoną trasę (np. w przestrzeni wirtualnej lub w terenie), jak również punkty (np. miejsca, osoby, produkty), w oparciu o które można wytyczyć trasę służącą do odbywania wycieczek, posiadającą jednolite oznaczenie (symbole) i wyposażoną w informacje, które umożliwią dotarcie do najciekawszych punktów topograficznych, miejsc/wydarzeń związanych z dziedzictwem kulturowym oraz obiektów krajoznawczych widokowych, przyrodniczych, architektonicznych i archeologicznych na Mazowszu.

Preferowane będą projekty, między innymi:

- wspierające rozwój sektorów kreatywnych i przemysłu czasu wolnego, promocję dziedzictwa narodowego i walorów turystycznych Mazowsza dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej,
- wykorzystujące efekt współpracy i synergii pomiędzy podmiotami,
- przyczyniające się do rozwoju lokalnej przedsiębiorczości,
- przyczyniające się do zwiększenia ruchu turystycznego,
- przynoszące efekty w dłuższej perspektywie czasowej,
- będące efektem konkursów architektonicznych, urbanistycznych i architektoniczno-urbanistycznych,
- wynikające z Gminnych programów rewitalizacji (GPR) znajdującym się w Wykazie programów rewitalizacji województwa mazowieckiego.

Maksymalny poziom dofinansowania wydatków kwalifikowalnych w projekcie (środki UE) w regionie Mazowieckim regionalnym – 85%.

Maksymalny poziom dofinansowania UE w projekcie – 85%.

Maksymalny poziom dofinansowania całkowitego wydatków kwalifikowalnych na poziomie projektu (środki UE + współfinansowanie ze środków krajowych przyznane beneficjentowi przez właściwą instytucję) – 85%

Forma wsparcia – dotacja

Minimalny wkład własny beneficjenta – 15%.

Beneficjenci:

- organizacje społeczne i związki wyznaniowe,
- administracja publiczna
- Kościoły i związki wyznaniowe,
- organizacje pozarządowe,
- jednostki samorządu terytorialnego,
- niepubliczne instytucje kultury,
- niepubliczne instytucje sportu,
- pozarządowe organizacje turystyczne.

V. LEADER/Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność

Interwencja LEADER określona została w ramach *Planu Strategicznego dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027*. Jej celem jest budowanie lokalnej tożsamości, wdrażanie lokalnych inicjatyw, wykorzystanie miejscowych zasobów dla zaspokojenia potrzeb społeczności wiejskich. Jest to instrument o charakterze lokalnym i zintegrowanym, zorientowany na obszary wiejskie oraz umożliwiający Lokalnym Grupom Działania (LGD) swobodę w określaniu lokalnych interdyscyplinarnych priorytetów rozwojowych. Od LGD oczekuje się ukierunkowania na rozwój obszaru w oparciu o przedsiębiorczość z poszanowaniem warunków przyrodniczych i dziedzictwa i kulturowego oraz szczególnej wrażliwości na wymiar społeczny rozwoju lokalnego z uwzględnieniem potrzeb zdiagnozowanych w Lokalnej Strategii Rozwoju (LSR).

Z uwagi natomiast na specyfikę metody LEADER wymaga się aby LSR na etapie jej przygotowania jak i wdrażania zakładała maksymalne zastosowanie podejścia partnerskiego, w odniesieniu do partnerów skupionych w LGD oraz partnerstwie LGD z innymi podmiotami zarówno z obszaru objętego LSR (np. władzami lokalnymi), jak i spoza obszaru.

W ramach *Planu Strategicznego dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027* przewidziano **wsparcie dla rozwoju małej infrastruktury turystyczno – rekreacyjnej** w ramach interwencji **LEADER/RLKS**.

Zasoby w postaci między innymi dóbr kultury o wartości historycznej, takie jak zabytki sakralne (kościół, cmentarze), zabytki architektury i zabudowania mające wartość historyczną (dworaki, mury obronne, pałace, warsztaty pracy) mogą stanowić dźwignię rozwojową obszarów wiejskich. Jednak przyciągnięcie na obszary wiejskie turystów i odwiedzających musi być poprzedzone przygotowaniem infrastruktury dostępu do tych zasobów (ścieżki rowerowe, szlaki, dostęp do miejsc odpoczynku (z zadaszeniem, dostępem do Wi-Fi, stacjami napraw rowerów, toaletami, śmietnikami, itp), która umożliwi nie tylko rozwój gospodarczy, ale także ochronę posiadanych zasobów. Dostęp do takiej infrastruktury przyczyni się także do promowania aktywnego spędzania czasu przez mieszkańców oraz podniesienia atrakcyjności obszarów wiejskich w celu mieszkaniowym (pozwoli opóźnić albo zdezaktualizować ewentualną decyzję o migracji do większych ośrodków).

Cele interwencji będą osiągnięte przez realizację operacji między innymi w następujących zakresach wsparcia:

1. rozwój przedsiębiorczości, w tym rozwój biogospodarki lub zielonej gospodarki w szczególności:

- podejmowanie pozarolniczej działalności gospodarczej przez osoby fizyczne,
- rozwijanie pozarolniczej działalności gospodarczej,
- rozwijanie przedsiębiorstw społecznych

1. rozwój pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych w szczególności w zakresie:

- a. gospodarstw agroturystycznych,
- b. zagród edukacyjnych,
- c. gospodarstw opiekuńczych,

7. kształtowanie świadomości obywatelskiej o znaczeniu zrównoważonego rolnictwa, gospodarki rolno-spożywczej, zielonej gospodarki, biogospodarki oraz ochrony dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego polskiej wsi a także wzmacnianie programów edukacji liderów życia publicznego i społecznego.

Realizacja celów interwencji będzie możliwa przez zaangażowanie lokalnych społeczności w przygotowanie i wdrożenie LSR. Przewiduje się większą niż dotychczas specjalizację i ukierunkowanie na osiągnięcie tylko najistotniejszych celów LSR. Dlatego LGD będą zobowiązane do wskazania w strategii nie więcej niż 3 konkretnych priorytetowych celów/obszarów tematycznych, na których będzie koncertowało się wsparcie z Planu Strategicznego. Obszary te powinny być wskazane precyzyjnie w odpowiedzi na zdiagnozowane problemy, najlepiej ze wskazaniem posiadanych specyficznych lokalnych zasobów, które można zaangażować w tym procesie. W LSR powinny być wskazane konkretne zamierzenia składające się na dane przedsięwzięcie (przedsięwzięcie stanowi zbiór konkretnych działań (czasem nawet operacji), które pozwalają na osiągnięcie określonego dla przedsięwzięcia celu wyrażonego konkretnymi wskaźnikami).

Kryteria wyboru grantobiorców w ramach projektów grantowych, zostaną określone przez LGD. Podstawowym warunkiem udzielenia wsparcia jest wybór nowych LSR, bowiem warunkiem kwalifikowalności jakichkolwiek kosztów jest objęcie danego obszaru LSR.

Beneficjenci:

1) Wdrażanie LSR:

- osoby fizyczne, w tym wykonujące działalność gospodarczą,
- osoby prawne, w tym organizacje pozarządowe, jednostki sektora finansów publicznych,
- mikro- i małe przedsiębiorstwa lub LGD (w ramach projektów grantowych lub operacji własnych),
- jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej, którym ustawa przyznaje zdolność prawną.

Zakres wsparcia na poziomie beneficjenta:

W przypadku Wdrażania LSR wsparcie udzielane jest w formie dotacji w postaci ryczałtu w zakresie:

1. podejmowania pozarolniczej działalności gospodarczej przez osoby fizyczne oraz rozwoju pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych do wysokości 150 tys. zł,
2. rozwoju współpracy w ramach krótkich łańcuchów żywnościowych do wysokości 350 tys. zł,
3. projektów grantowych do wysokości 500 tys. zł, przy czym wysokość pojedynczego grantu:
 - na sfinansowanie przygotowania jednej koncepcji inteligentnej wsi, indykatorywna kwota jednostkowa wynosi 4 tys. zł,
 - na przygotowanie operacji planowanej do realizacji w partnerstwie:
 - do 50 tys. zł w przypadku operacji planowanej do realizacji w partnerstwie z podmiotem z obszaru innej LSR z Polski,
 - do 150 tys. zł – w przypadku międzynarodowych operacji planowanej do realizacji w partnerstwie z podmiotem z obszaru innej LSR z innego kraju.

- w pozostałych zakresach zadań objętych grantami – ustalana będzie na bazie projektu budżetu; maksymalna kwota zostanie określona w oparciu o dane historyczne.

W pozostałych przypadkach Wdrażania LSR (w tym na operacji własne) wsparcie będzie miało formę dotacji w postaci refundacji kosztów kwalifikowalnych do wysokości 500 tys. zł.

W przypadku Wdrażania LSR intensywność wsparcia będzie wynosiła:

- do 50% kosztów kwalifikowalnych na operacje obejmujące inwestycje produkcyjne,
- do 100% kosztów kwalifikowalnych inne operacje, w tym na operacje obejmujące inwestycje nieprodukcyjne (zgodnie z art. 73 ust. 4 lit. c (iv) rozporządzenia o Planach strategicznych WPR),
- do 75% kosztów kwalifikowalnych w przypadku podmiotów publicznych, z czego pomoc finansowana z EFRROW wynosi maksymalnie 55% kosztów kwalifikowalnych, a pozostałe 20% kosztów kwalifikowalnych ze środków budżetu państwa.

Wymagany krajowy wkład środków publicznych, w wysokości co najmniej 45% kosztów kwalifikowalnych projektu, pochodzi ze środków własnych beneficjenta w wysokości co najmniej 25% kosztów kwalifikowalnych projektu oraz ze środków budżetu państwa w wysokości maksymalnie 20% kosztów kwalifikowalnych projektu.

12. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW

Realizacja i finansowanie działań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego odbywać się będzie w oparciu o środki z budżetu gminy oraz ewentualne uzyskane dofinansowania i dotacje.

13. BIBLIOGRAFIA.

Dokumenty:

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r., przyjęta przez Naród w referendum konstytucyjnym w dniu 25 maja 1997 r., podpisana przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 16 lipca 1997 r. (Dz. U. z 1997 r. Nr 78 poz. 483 z późn. zm.).
2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. z 2024 r., poz.1292 z późn. zm.)
3. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz.U. z 2025 r., poz.1153)
4. Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t.j. Dz.U. 2022 r., poz. 385),
5. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t.j. Dz.U. 2022 r., poz.2393).
6. Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (t.j. Dz.U. 2020 r., poz.164).
7. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t.j. Dz.U. 2024 r., poz.1130 z późn. zm.),
8. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (t.j. Dz.U. 2025 r., poz.418),
9. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (t.j. Dz.U. 2025 r., poz.647),
10. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t.j. Dz.U. 2024 r., poz.1478 z późn. zm.),
11. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t.j. Dz.U. 2024 r., poz.1145 z późn. zm.),
12. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (t.j. Dz.U. 2024 r., poz.87),
13. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (t.j. Dz.U. z 2024 r., poz.1491 z późn. zm.).
14. Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (t.j. Dz.U. z 2025 r., poz. 707)
15. Ustawa z dnia 15 listopada 1984 r. o podatku rolnym (t.j. Dz.U. z 2024 r., poz.1176 z późn. zm.).
16. Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 – przyjęta Uchwałą Nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r. (M.P. z 2020 r., poz.1060).
17. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz.U. z 2004 r., Nr 212, poz. 2153).
18. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie i przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (t.j. Dz.U. z 2023 r., poz.2425 z późn. zm.).
19. Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 – przyjęta Uchwałą Nr 239 Rady Ministrów z dnia 13 grudnia 2011 r. (M.P. z 2012 r., poz.252).
20. Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+ Innowacyjne Mazowsze przyjęta Uchwałą Nr 72/22 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 24 maja 2022 r.
21. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego przyjęty Uchwałą Nr 22/18 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 19 grudnia 2018 r.
22. Program Opieki nad Zabytkami w województwie mazowieckim 2022 – 2025 przyjęty Uchwałą Nr 169/21 Zarządu Województwa Mazowieckiego z dnia 26 października 2021 r.
23. Strategia Rozwoju Powiatu Sochaczewskiego na lata 2021 – 2027 przyjęta Uchwałą Nr XXXVIII/223/2022 Rady Powiatu w Sochaczewie z dnia 25 listopada 2022 r.
24. Strategia Rozwoju Lokalnego Kierowanego przez społeczność na lata 2024 - 2027 wdrażana przez Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania AKTYWNI RAZEM.
25. Strategia Rozwoju Gminy Iłów na lata 2023 – 2030 przyjęta Uchwałą Nr 371/LXXIX/2024 Rady Gminy Iłów z dnia 15.02.2024 r.,

Literatura:

1. Zabytki architektury i budownictwa w Polsce. Województwo płockie; Ośrodek Dokumentacji Zabytków, Warszawa 1988 r.
2. Krótka monografia wszystkich miast, miasteczek i osad w Królestwie Polskiem, Leonard de Verdmom Jacques, Warszawa 1902.
3. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, pod red. Filipa Sulimierskiego, Bronisława Chlebowskiego, Władysława Walewskiego, Warszawa 1882, tom III.
4. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, pod red. Filipa Sulimierskiego, Bronisława Chlebowskiego, Władysława Walewskiego, Warszawa 1884, tom V.
5. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, pod red. Bronisława Chlebowskiego, Warszawa 1890, tom XI.
6. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, pod red. Bronisława Chlebowskiego, Warszawa 1895, tom XIV.
7. Katalog Zabytków Sztuki w Polsce. Tom X. Województwo Warszawskie, Zeszyt 24. Powiat Sochaczewski, pod red. Izabelli Galickiej i Hanny Sygietyńskiej; Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 1973
8. Ziemia Iłowska: dawniej i dziś, Zientara Wiesława, Iłów 2011.
9. Ekspertyza historyczno – urbanistyczna. Wytyczne konserwatorskie dla miasta Iłów w województwie płockim, Restor Konserwacja Zabytków Sp. z o.o., Warszawa 1990 r.
10. Dokumentacja ewidencyjna Parku Giżyce; Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Warszawa 1983 r.
11. Ewidencja parku zabytkowego w Brzozowie; Stowarzyszenie Naukowo Techniczne Inżynierów i Techników Ogrodnictwa Zespół Rzeczoznawców w Warszawie, Warszawa 1982 r.
12. Ewidencja parku zabytkowego w Żaluskowie; Stowarzyszenie Naukowo Techniczne Inżynierów i Techników Ogrodnictwa Zespół Rzeczoznawców w Warszawie, Warszawa 1983 r.
13. Gminny Program Opieki nad Zabytkami. Poradnik Metodyczny; Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków, Warszawa 2008 r.
14. Instrukcja opracowywania karty adresowej zabytku nieruchomego (GEZ); Narodowy Instytut Dziedzictwa w Warszawie, Warszawa 2011 r.

Opracowanie:

mgr Magdalena Krakowska

mgr inż. Agnieszka Pejta

ZAŁĄCZNIK NR 1. Wykaz zabytków nieruchomych

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Adres	Informacja o wpisie do rejestru	Źródło informacji o wartościach zabytkowych
1.	Arciechów	Chałupa drewniana	Arciechów 3		Karta ewidencyjna ^{*)} Wykaz ^{**)}
2.	Arciechów	Cmentarz ewangelicko-augsburski (nieczynny)	Arciechów		Karta cmentarza ^{****)} , Wykaz
3.	Brzozów	Pozostałości zespołu dworskiego – Kaplica Grobowa Rodziny Ciechomskich	Brzozów		Karta ewidencyjna, Wykaz
4.	Brzozów	Pozostałości zespołu dworskiego – Park krajobrazowy	Brzozów		Wykaz Dokumentacja ewidencyjna ^{*)}
5.	Brzozów	Pozostałości zespołu dworskiego – Spichlerz	Brzozów		Karta ewidencyjna, Wykaz
6.	Brzozów	Zespół kościelny – Kościół parafialny p.w. św. Rocha	Brzozów	Nr 160/732W z 07.05.1962 r.	Karta ewidencyjna, Wykaz
7.	Brzozów	Zespół kościelny – Cmentarz parafialny	Brzozów		Karta cmentarza, Wykaz
8.	Brzozów	Zespół kościelny – Cmentarz „stary” (nieczynny)	Brzozów		Karta cmentarza, Wykaz
9.	Brzozów	Zespół kościelny – Dzwonnica	Brzozów	Nr 160/732W z 07.05.1962 r.	Karta ewidencyjna, Wykaz
10.	Brzozów	Zespół kościelny – Ogrodzenie	Brzozów	Nr 160/732W z 07.05.1962 r.	Wykaz
11.	Giżyce	Kaplica Grobowa Rodziny Suskich	Giżyce		Karta ewidencyjna, Wykaz
12.	Giżyce	Kościół parafialny p.w. Świętych Apostołów Piotra i Pawła	Giżyce 20	Nr 66/277/61W z 25.09.1961 r.	Karta ewidencyjna, Wykaz
13.	Giżyce	Zespół pałacowy – Dwór Rodziny Giżyckich	Giżyce	Nr 543 z 08.03.1985 r.	Karta ewidencyjna, Wykaz
14.	Giżyce	Zespół pałacowy – Lodownia	Giżyce		Karta ewidencyjna, Wykaz
15.	Giżyce	Zespół pałacowy – Park	Giżyce	Nr 162/749W z 11.06.1965 r.	Wykaz, Dokumentacja ewidencyjna
16.	Iłów	Układ urbanistyczny	Iłów		Wykaz, ekspertyza historyczno-urbanistyczna
17.	Iłów	Dom murowany	ul. Rynek Staromiejski 3		Wykaz
18.	Iłów	Dom murowany	ul. Rynek Staromiejski 11		Wykaz
19.	Iłów	Dom murowany	ul. Rynek Staromiejski 15		Wykaz
20.	Iłów	Dom murowany	ul. Rynek Staromiejski 16		Wykaz

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Adres	Informacja o wpisie do rejestru	Źródło informacji o wartościach zabytkowych
21.	Iłów	Dom murowany	ul. Rynek Staromiejski 26		Wykaz
22.	Iłów	Dom murowany	ul. Rynek Staromiejski 29		Wykaz
23.	Iłów	Dom murowany	ul. Wyzwolenia 3		Wykaz
24.	Iłów	Dom Rejenta	ul. Warszawska 15		Karta ewidencyjna, Wykaz
25.	Iłów	Kaplica cmentarna	ul. Klonowa	Nr 176/279/61W z 25.09.1961 r.	Karta ewidencyjna, Wykaz
26.	Iłów	Pastorat	Plac Kasztanowy 6		Karta ewidencyjna, Wykaz
27.	Iłów	Zagroda młynarska – Dom Młynarza	ul. Warszawska 3		Wykaz
28.	Iłów	Zagroda młynarska – Młyn elektryczny	ul. Warszawska 3		Wykaz
29.	Iłów	Zespół kościelny – Dzwonnica	ul. Generała Włada 1		Wykaz
30.	Iłów	Zespół kościelny – Kościół parafialny p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego	ul. Generała Włada 1	Nr 67/278/61W z 25.09.1961 r.	Karta ewidencyjna, Wykaz
31.	Iłów	Zespół kościelny – Ogrodzenie z 4 kaplicami	ul. Generała Włada 1		Wykaz
32.	Iłów	Zespół kościelny – Plebania	ul. Generała Włada 1		Karta ewidencyjna, Wykaz
33.	Kępa Karolińska	Chałupa drewniana	Kępa Karolińska 8		Karta ewidencyjna, Wykaz
34.	Kępa Karolińska	Chałupa niemiecka	Kępa Karolińska 15		Karta ewidencyjna, Wykaz
35.	Kępa Karolińska (Łęg Suchodół)	Chałupa drewniana	Kępa Karolińska 31		Karta ewidencyjna, Wykaz
36.	Kępa Karolińska (Łęg Suchodół)	Chałupa drewniana	Kępa Karolińska 34		Karta ewidencyjna, Wykaz
37.	Łaziska	Budynek drewniany	Łaziska 15 (dawniej nr 19)		Karta ewidencyjna, Wykaz
38.	Miękinki	Chałupa drewniana	Miękinki 1		Karta ewidencyjna, Wykaz
39.	Ostrowce	Park dworski	Ostrowce	Nr 614 z 02.11.1990r.	Wykaz
40.	Piotrów	Chałupa drewniana	Piotrów 5		Karta ewidencyjna, Wykaz
41.	Wszeliwy	Park dworski	Wszeliwy		Wykaz
42.	Załusków	Park dworski	Załusków	Nr 565 z 01.09.1987 r.	Wykaz Dokumentacja ewidencyjna
43.	Brzozów	Cmentarz rodziny właściciela majątku Brzozów (nieczynny)	Brzozów		Karta cmentarza
44.	Giżyce	Cmentarz parafialny	Giżyce		Karta cmentarza

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Adres	Informacja o wpisie do rejestru	Źródło informacji o wartościach zabytkowych
45.	Iłów	Cmentarz parafialny	ul. Klonowa		Karta cmentarza
46.	Iłów	Cmentarz wojenny z I wojny światowej (nieczynny)	Iłów		Karta cmentarza
47.	Iłów	Cmentarz wyznania mojżeszowego (nieczynny)	Iłów		Karta cmentarza
48.	Iłów	Cmentarz ewangelicko-augsburski (nieczynny)	Iłów		Karta cmentarza
49.	Łady	Cmentarz ewangelicko-augsburski (nieczynny)	Łady		Karta cmentarza
50.	Obory	Cmentarz wojenny z I wojny światowej (nieczynny)	Obory		Karta cmentarza

- *) Karta ewidencyjna obiektu zabytkowego udostępniona przez Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Delegatura w Płocku
- **) Wykaz obiektów przekazany gminie Iłów przez Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków pismem znak WD.0713-3/1/10 z dnia 3.12.2010 r. do weryfikacji i sporządzenia gminnej ewidencji zabytków.
- ***) Dokumentacja ewidencyjna udostępniona przez Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Delegatura w Płocku
- ****) Karta cmentarza udostępniona przez Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Delegatura w Płocku

ZAŁĄCZNIK NR 2. Wykaz stanowisk archeologicznych

Uwaga: kolorem niebieskim oznaczono archiwalne stanowiska archeologiczne

Lp.	Miejscowość	Obszar AZP	Nr stanowiska na obszarze (nr stanowiska w miejscowości)	Funkcja	Kultura	Chronologia
1.	Sewerynów	56-57	16 (1)	1. ślad osadnictwa		nowożytność
2.	Krawców	56-56	13 (1)	1. ślad osadnictwa 2. ślad osadnictwa	polska polska	średniowiecze nowożytność
3.	Suchodół	53-57	42 (4)	1. ślad osadnictwa		XIII/XIV w.
4.	Suchodół	53-57	43 (5)	1. ślad osadnictwa 2. osada	łużycka	epoka kamienia, neolit okres halsztacki
5.	Suchodół	53-57	46 (6)	1. ślad osadnictwa 2. ślad osadnictwa		XI/XII w. XIV w.
6.	Pieczyska Iłowskie	53-57	44 (4)	1. ślad osadnictwa		epoka kamienia, neolit
7.	Pieczyska Iłowskie	53-57	45 (5)	1. ślad osadnictwa		XIII/XIV w.
8.	Władysławów	53-56	19 (1)	1. osada 2. ślad osadnictwa	przeworska	nowożytność
9.	Władysławów	53-56	21 (3)	1. osada 2. ślad osadnictwa	przeworska ?	nowożytność
10.	Łęg Suchodół	53-56	22 (1)	1. ślad osadnictwa 2. osada	przeworska	nowożytność
11.	Władysławów	53-56	23 (4)	1. ślad osadnictwa 2. osada 3. ślad osadnictwa	przeworska	epoka kamienia nowożytność
12.	Łęg Suchodół	53-56	24 (2)	1. ślad osadnictwa 2. ślad osadnictwa	przeworska ?	nowożytność
13.	Łęg Suchodół	53-56	25 (3)	1. osada ? 2. osada ?	przeworska ?	nowożytność
14.	Łęg Suchodół	53-56	26 (9)	1. ślad osadnictwa 2. ślad osadnictwa	przeworska	nowożytność
15.	Łęg Suchodół	53-56	27 (5)	1. ślad osadnictwa 2. osada		pradzieje nowożytność
16.	Władysławów	53-56	28 (5)	1. ślad osadnictwa 2. ślad osadnictwa	przeworska	nowożytność
17.	Władysławów	53-56	30 (6)	1. osada 2. ślad osadnictwa 3. ślad osadnictwa	przeworska	późne średniowiecze epoka kamienia
18.	Władysławów	53-56	31 (7)	1. ślad osadnictwa 2. ślad osadnictwa	przeworska	nowożytność
19.	Łęg Suchodół	53-56	32 (6)	1. ślad osadnictwa 2. osada		średniowiecze ? nowożytność
20.	Łęg Suchodół	53-56	33 (7)	1. ślad osadnictwa		nowożytność

Lp.	Miejscowość	Obszar AZP	Nr stanowiska na obszarze (nr stanowiska w miejscowości)	Funkcja	Kultura	Chronologia
21.	Łęg Suchodół	53-56	34 (8)	1. ślad osadnictwa		późne średniowiecze
22.	Zalesie	55-56	7 (1)	1. ślad osadnictwa		SR/NOW
23.	Białocin	55-56	8 (1)	1. kurhan ?	?	?
24.	Dobki	55-56	9 (1)	1. ślad osadnictwa		SR/NOW
25.	Paulinka	55-56	10 (4)	1. ślad osadnictwa		SR
26.	Paulinka	55-56	11 (2)	1. ślad osadnictwa		SR/NOW
27.	Wszeliwy	55-56	12 (1)	1. ślad osadnictwa		SR
28.	Zalesie	55-56	13 (2)	1. ślad osadnictwa		NOW
29.	Zalesie	55-56	14 (3)	1. ślad osadnictwa		NOW
30.	Zalesie	55-56	15 (4)	1. ślad osadnictwa 2. ślad osadnictwa		SR/NOW NOW
31.	Zalesie	55-56	16 (5)	1. ślad osadnictwa 2. ślad osadnictwa		WS ? NOW
32.	Aleksandrów	55-56	17 (1)	1. ślad osadnictwa		SR/NOW
33.	Załusków	55-56	18 (1)	1. ślad osadnictwa		SR/NOW
34.	Załusków	55-56	19 (2)	1. resztki murowanego dworu ?		XVII-XVIII w.
35.	Paulinka	55-56	21 (1)	1. osada 2. osada		neolit okres halsztacki
36.	Paulinka	55-56	22 (3)	1. osada		paleolit mezolit neolit
37.	Gilówka Górna	54-56	14 (3)	1. osada ?	przeworska	OWR
38.	Gilówka Górna	54-56	91 (2)	1. ślad osadnictwa 2. ślad osadnictwa	przeworska	nowożytność
39.	Narty	54-56	92 (10)	1. osada 2. ślad osadnictwa	przeworska ?	nowożytność
40.	Przejma	54-56	101 (2)	1. osada 2. ślad osadnictwa	przeworska	nowożytność
41.	Przejma	54-56	102 (3)	1. ślad osadnictwa 2. ślad osadnictwa		późne średniowiecze nowożytność
42.	Narty	54-56	104 (11)	1. ślad osadnictwa 2. ślad osadnictwa		pradzieje nowożytność
43.	Narty	54-56	105 (12)	1. ślad osadnictwa		nowożytność
44.	Przejma	54-56	106 (4)	1. ślad osadnictwa		nowożytność
45.	Przejma	54-56	108 (5)	1. ślad osadnictwa		późne średniowiecze
46.	Lasotka	54-56	109 (2)	1. obozowisko ?	trzcieniecka ?	EB

Lp.	Miejscowość	Obszar AZP	Nr stanowiska na obszarze (nr stanowiska w miejscowości)	Funkcja	Kultura	Chronologia
47.	Lasotka	54-56	110 (3)	1. ślad osadnictwa 2. ślad osadnictwa 3. ślad osadnictwa	pradzieje	EK nowożytność
48.	Lasotka	54-56	111 (4)	1. ślad osadnictwa		nowożytność
49.	Przejma	54-56	112 (6)	1. ślad osadnictwa		nowożytność
50.	Henryków	55-57	1 (3)	1. osada 2. ślad osadnictwa	przeworska ?	okr. wpływów rzymskich ?
51.	Olunin	55-57	2 (3)	1. ślad osadnictwa 2. ślad osadnictwa 3. osada ?	łużycka przeworska ?	epoka brązu okr. wpływ. rzymskich pradzieje
52.	Olunin	55-57	3 (6)	1. ślad osadnictwa 2. osada 3. ślad osadnictwa	? przeworska ?	epoka kamienia ? okr. wpływ. rzymskich XIII w.
53.	Szarglew	55-57	4 (1)	1. osada 2. osada ?	przeworska ?	okr. lateński/wpływ. rzy. pradzieje
54.	Szarglew	55-57	5 (2)	1. osada 2. osada	przeworska	okr. lateński/wpływ. rzy. III okr. wczesnego średn.
55.	Henryków	55-57	6 (8)	1. ślad osadnictwa 2. osada ?	łużycka przeworska	IV-V okr. EB/okr. halszt. okr. wpływów rzymskich
56.	Olunin	55-57	7 (1)	1. osada 2. osada	łużycka przeworska	III/IV okres EB okr. wpływów rzymskich
57.	Olunin	55-57	8 (2)	1. osada	przeworska	okr. wpływów rzymskich
58.	Szarglew	55-57	9 (3)	1. osada 2. osada 3. osada 4. osada ?	przeworska ?	okr. lateński/wpływ. rzy. pradzieje XIII w. XIV-XVI w.
59.	Szarglew	55-57	10 (4)	1. osada ? 2. osada 3. ślad osadnictwa	pomorska przeworska	okr. halsztacki/lateński okr. lateński/wpływ. rzy. XIV-XV w.
60.	Budy Iłowskie	55-57	11 (1)	1. ślad osadnictwa 2. ślad osadnictwa	? pomorska	epoka kamienia ? okres lateński
61.	Łaziska	55-57	12 (3)	1. ślad osadnictwa	pomorska	okr. halsztacki/lateński
62.	Lubotka	55-57	13 (5)	1. ślad osadnictwa 2. ślad osadnictwa 3. ślad osadnictwa	pomorska przeworska	okr. halsztacki/lateński okr. wpływów rzymskich wczesne średniowiecze
63.	Olszowiec	55-57	14 (4)	1. osada	przeworska	okr. wpływów rzymskich
64.	Stegna Stara	55-57	15 (2)	1. osada ? 2. ślad osadnictwa	przeworska	okr. wpływów rzymskich nowożytność
65.	Olunin	55-57	16 (4)	1. osada ? 2. osada	przeworska	okres lateński III okr. wczesnego średn.
66.	Olunin	55-57	17 (5)	1. ślad osadnictwa 2. osada ?	łużycka ? przeworska ?	IV-V okr. EB/okr. halszt. okr. wpływów rzymskich?

Lp.	Miejscowość	Obszar AZP	Nr stanowiska na obszarze (nr stanowiska w miejscowości)	Funkcja	Kultura	Chronologia
67.	Henryków	55-57	18 (1)	1. ślad osadnictwa 2. ślad osadnictwa 3. osada	pomorska ? ?	okr. halsztacki/lateński pradzieje późne średni./nowoż.
68.	Henryków	55-57	19 (2)	1. osada	przeworska ?	okr. lateński/wpływ. rzy.
69.	Henryków	55-57	20 (4)	1. osada ?	przeworska	okr. lateński/wpływ. rzy.
70.	Piotrów	55-57	21 (1)	1. osada ?		XIV-XVI w.
71.	Henryków	55-57	22(5)	1. osada		XVI w. ?
72.	Giżyce	55-57	23 (1)	1. ślad osadnictwa 2. ślad osadnictwa		XIII w. późne średn./nowoż.
73.	Giżyce	55-57	24 (2)	1. osada		XIV-XV w.
74.	Helenów	55-57	25 (2)	1. osada	przeworska	okr. lateński/wpływ. rzy.
75.	Helenów	55-57	26 (3)	1. osada 2. ślad osadnictwa	przeworska	okr. lateński/wpływ. rzy. nowożytność
76.	Giżyce	55-57	27 (3)	1. osada		późne średni./nowoż.
77.	Giżyce	55-57	28 (4)	1. ślad osadnictwa 2. osada ? 3. osada ?		wczesne średniowiecze późne średniowiecze nowożytność
78.	Giżyce	55-57	29 (5)	1. osada ?		nowożytność
79.	Brzozów Stary	55-57	30 (6)	1. osada ?		XIV-XV w.
80.	Piotrów	55-57	31 (2)	1. osada	przeworska	okr. lateński/wpływ. rzy.
81.	Brzozów Stary	55-57	32 1)	1. ślad osadnictwa 2. ślad osadnictwa		XIII w. nowożytność
82.	Brzozów A	55-57	33 (1)	1. osada 2. ślad osadnictwa 3. ślad osadnictwa	przeworska prapolska	okres rzymski XIII-XIV w. nowożytność
83.	Brzozów A	55-57	34 (2)	1. osada 2. osada	łużycka przeworska	okres halsztacki okr. lateński/wpływ. rzy.
84.	Brzozów A	55-57	35 (3)	1. ślad osadnictwa 2. osada	pomorska przeworska	okr. halsztacki/lateński okr. lateński/wpływ. rzy.
85.	Brzozów A	55-57	36 (4)	1. ślad osadnictwa 2. osada	łużycka przeworska	okres halsztacki okr. wpływów rzymskich
86.	Stegna Stara	55-57	37 (3)	1. ślad osadnictwa		późne średn./nowoż.
87.	Stegna Stara	55-57	38 (4)	1. ślad osadnictwa 2. osada		wczesne średniowiecze późne średn./nowoż.
88.	Piskorzec	55-57	39 (1)	1. osada ? 2. ślad osadnictwa	polska ?	średn./nowoż. nieokreśl. okr. pradziejów
89.	Krzyżyk Iłowski	55-57	40 (1)	1. osada 2. osada	przeworska	okres lateński XIII w.
90.	Krzyżyk Iłowski	55-57	41 (2)	1. ślad osadnictwa 2. ślad osadnictwa		wczesne średniowiecze późne średn./nowoż.
91.	Lasotka Nowa	55-57	42 (3)	1. ślad osadnictwa 2. ślad osadnictwa	przeworska	okr. wpływów rzymskich nowożytność

Lp.	Miejscowość	Obszar AZP	Nr stanowiska na obszarze (nr stanowiska w miejscowości)	Funkcja	Kultura	Chronologia
92.	Brzozów Nowy	55-57	43 (3)	1. osada 2. ślad osadnictwa	przeworska	okr. lateński/wpływ. rzy. wczesne średniowiecze?
93.	Brzozów Nowy	55-57	44 (1)	1. osada ? 2. osada ?	przeworska	okr. wpływów rzymskich późne średn./nowoż.
94.	Brzozów Nowy	55-57	45 (2)	1. osada 2. ślad osadnictwa	?	późne średn./nowoż. nieokreślona
95.	Brzozów Stary	55-57	46 (2)	1. osada 2. ślad osadnictwa	przeworska	okr. lateński/wpływ. rzy. późne średn./nowoż.
96.	Brzozów Stary	55-57	47 (3)	1. osada 2. osada	przeworska	okr. lateński/wpływ. rzy. XIV-XVI w.
97.	Brzozów Stary	55-57	48 (4)	1. osada		XIV-XVII w.
98.	Brzozów Stary	55-57	49 (5)	1. ślad osadnictwa 2. ślad osadnictwa	przeworska prapolska	okr. wpływów rzymskich wczesne średniowiecze
99.	Brzozówek	55-57	50 (7)	1. osada ? 2. osada	przeworska	okr. wpływów rzymskich XIV-XVI w.
100.	Sadowo	55-57	51 (1)	1. osada		XIV-XVII w.
101.	Brzozówek	55-57	52 (6)	1. osada		XIV-XVI w.
102.	Brzozówek	55-57	53 (5)	1. osada ? 2. osada 3. ślad osadnictwa	?	XIII w. XIV-XV w. pradzieje ?
103.	Brzozówek	55-57	54 (4)	1. osada		XIV-XVI w.
104.	Brzozówek	55-57	55 ()	1. ślad osadnictwa 2. ślad osadnictwa 3. ślad osadnictwa	przeworska prapolska	okr. wpływów rzymskich wczesne średniowiecze późne średniowiecze
105.	Giżyczki	55-57	56 (1)	1. osada 2. ślad osadnictwa	prapolska polska	III okr. wczesnego średn. średn./ nowoż.
106.	Brzozówek	55-57	57 (1)	1. osada		XIV-XV w.
107.	Brzozówek	55-57	58 (2)	1. osada		XIV-XV w.
108.	Stegna	54-57	1 (1)	1. ślad osadnictwa 2. osada ? 3. ślad osadnictwa 4. ślad osadnictwa 5. ślad osadnictwa	łużycka przeworska prapolska polska ?	epoka brązu okres rzymski nowożytność nowożytność pradzieje
109.	Olszowiec	54-57	2 (1)	1. ślad osadnictwa	polska	nowożytność
110.	Lubatka	54-57	3 (1)	1. osada 2. ślad osadnictwa 3. ślad osadnictwa	przeworska ? prapolska	okres rzymski pradzieje wczesne średniowiecze
111.	Łaziska	54-57	4 (1)	1. cmentarzysko	przeworska	okres rzymski
112.	Olszowiec	54-57	5 (2)	1. ślad osadnictwa 2. ślad osadnictwa 3. ślad osadnictwa	? ? polska	starożytność starożytność nowożytność

Lp.	Miejscowość	Obszar AZP	Nr stanowiska na obszarze (nr stanowiska w miejscowości)	Funkcja	Kultura	Chronologia
113.	Olszowiec	54-57	6 (3)	1. ślad osadnictwa 2. ślad osadnictwa 3. ślad osadnictwa	przeworska prapolska polska	okres rzymski wczesne średniowiecze nowożytność
114.	Lubotka	54-57	7 (2)	1. ślad osadnictwa 2. ślad osadnictwa	przeworska prapolska ?	okres rzymski wczesne średniowiecze ?
115.	Lubotka	54-57	8 (3)	1. ślad osadnictwa znal. jednostkowe 2. osada ?	? prapolska	paleolit wczesne średniowiecze
116.	Łaziska	54-57	9 (2)	1. ślad osadnictwa 2. ślad osadnictwa	przeworska prapolska	okres rzymski wczesne średniowiecze
117.	Miękinki	54-57	10 (1)	1. ślad osadnictwa 2. osada ?	Przeworska ? prapolska	okres rzymski ? wczesne średniowiecze
118.	Miękiny	54-57	11 (1)	1. ślad osadnictwa		XIII/XIV w.
119.	Lubotka	54-57	12 (4)	1. obozowisko ?	ceramiki sznurowej	III okres neolitu
120.	Miękinki	54-57	13 (2)	1. ślad osadnictwa 2. osada ? 3. osada	przeworska ? polska polska	okres rzymski ? średni. /XIV-XV w. nowożytność
121.	Stegna Nowa	54-57	14 (1)	1. ślad osadnictwa 2. ślad osadnictwa 3. ślad osadnictwa 4. ślad osadnictwa	przeworska ? prapolska ? polska	okres rzymski ? wczesne średniowiecze pradzieje nowożytność
122.	Stegna Nowa	54-57	15 (2)	1. ślad osadnictwa 2. ślad osadnictwa	? prapolska	pradzieje wczesne średniowiecze
123.	Stegna Nowa	54-57	16 (3)	1. ślad osadnictwa 2. ślad osadnictwa	prapolska polska	wczesne średniowiecze XIV-XV w.
124.	Miękiny	54-57	17 (2)	1. ślad osadnictwa 2. ślad osadnictwa	prapolska polska	wczesne średniowiecze nowożytność
125.	Miękiny	54-57	18 (3)	1. ślad osadnictwa 2. ślad osadnictwa	przeworska ?	okres rzymski pradzieje
126.	Obory	54-57	19 (1)	1. ślad osadnictwa	polska	nowożytność
127.	Rzepki	54-57	20 (1)	1. ślad osadnictwa 2. ślad osadnictwa	przeworska polska	okres rzymski nowożytność
128.	Iłów	54-57	21 (1)	1. ślad osadnictwa 2. osada	polska polska	średniowiecze XV-XVI w.
129.	Lasotka Nowa	54-57	22 (1)	1. ślad osadnictwa 2. ślad osadnictwa	polska polska	XIV-XV w. XVI w.
130.	Lasotka Nowa	54-57	23 (2)	1. ślad osadnictwa 2. ślad osadnictwa	prapolska ? polska	wczesne średniowiecze ? XIV w.
131.	Lasotka	54-57	24 (1)	1. ślad osadnictwa	polska	średniowiecze
132.	Iłów	54-57	25 (2)	1. ślad osadnictwa 2. osada	prapolska polska	wczesne średniowiecze XIV-XV w.
133.	Iłów	54-57	26 (3)	1. osada ?	polska	XIV-XV w.

Lp.	Miejscowość	Obszar AZP	Nr stanowiska na obszarze (nr stanowiska w miejscowości)	Funkcja	Kultura	Chronologia
134.	Iłów	54-57	27 (4)	1. ślad osadnictwa 2. ślad osadnictwa 3. ślad osadnictwa 4. ślad osadnictwa	przeworska ? prapolska polska polska	okres rzymski ? wczesne średniowiecze średniowiecze nowożytność
135.	Narty	54-57	28 (1)	1. ślad osadnictwa	polska	XIV w.
136.	Wołyńskie	54-57	29 (1)	1. osada	polska	XIV-XV w.
137.	Gilówka Dolna	54-57	30 (1)	1. ślad osadnictwa	trzcieniecka ?	II okres epoki brązu
138.	Gilówka Dolna	54-57	31 (2)	1. ślad osadnictwa	wschodnio-pomorska	okr. halsztacki/lateński
139.	Gilówka Dolna	54-57	32 (3)	1. cmentarzysko 2. osada 3. ślad osadnictwa	łużycka przeworska prapolska ?	III-V okres epoki brązu okres rzymski wcz. średn. ?/starsze fazy
140.	Wołyńskie	54-57	33 (2)	1. ślad osadnictwa	polska	XIV-XV w.
141.	Narty	54-57	34 (2)	1. ślad osadnictwa	polska	XIV-XV w.
142.	Gilówka Dolna	54-57	35 (4)	1. ślad osadnictwa 2. ślad osadnictwa 3. ślad osadnictwa	? przeworska prapolska	pradzieje okres rzymski wczesne średniowiecze
143.	Narty	54-57	36 (3)	1. ślad osadnictwa 2. osada 3. ślad osadnictwa	? polska polska	starożytność XIV-XV w. nowożytność
144.	Gilówka Górna	54-57	37 (1)	1. ślad osadnictwa 2. ślad osadnictwa	? polska	pradzieje XIV-XV w.
145.	Narty	54-57	38 (4)	1. ślad osadnictwa 2. osada	prapolska polska	wczesne średniowiecze XV-XVII w.
146.	Łady Nowe	54-57	39 (1)	1. ślad osadnictwa	łużycka	ep. brązu/okr. halsztacki
147.	Łady Nowe	54-57	40 (2)	1. cmentarzysko ?	przeworska	okres lateński/rzymski
148.	Arciechów	54-57	41 (1)	1. ślad osadnictwa	prapolska	wczesne średniowiecze
149.	Arciechów	54-57	42 (2)	1. ślad osadnictwa	łużycka	okres halsztacki
150.	Wola Ładowska	54-57	43 (1)	1. ślad osadnictwa	polska	XIV-XV w.
151.	Łady	54-57	44 (1)	1. ślad osadnictwa	przeworska	okres rzymski
152.	Uderz	54-57	45 (1)	1. cmentarzysko 2. ślad osadnictwa	łużycka polska	okres halsztacki późne średniowiecze
153.	Uderz	54-57	46 (2)	1. ślad osadnictwa 2. ślad osadnictwa 3. ślad osadnictwa 4. ślad osadnictwa	wsch.-pomor. przeworska polska ?	wczesny okres żelaza okres rzymski późne średniowiecze pradzieje
154.	Obory	54-57	47 (2)	1. ślad osadnictwa	prapolska	wcz. średni./wczesne fazy
155.	Obory	54-57	48 (3)	1. cmentarzysko	KPL	
156.	Łady	54-57	49 (2)	1. cmentarzysko	?	pradzieje
157.	Wola Ładowska	54-57	50 (2)	1. znal. luźne 2. znal. luźne	? łużycka	neolit epoka brązu
158.	Narty	54-57	51 (5)	1. cmentarzysko	amf. kulistych	neolit

Lp.	Miejscowość	Obszar AZP	Nr stanowiska na obszarze (nr stanowiska w miejscowości)	Funkcja	Kultura	Chronologia
159.	Narty	54-57	52 (6)	1. znal. luźne	pucharów lejkwatych	neolit
160.	Narty	54-57	53 (7)	1. znal. luźne	trzcieniecka	II okres epoki brązu
161.	Iłów	54-57	54 (5)	1. znal. luźne	?	neolit
162.	Iłów	54-57	55 (6)	1. znal. luźne		II w. n. e.
163.	Obory	54-57	56 (4)	1. znal. luźne	pucharów lejkwatych	neolit
164.	Pieczyska Łowickie	54-57	57 (1)	1. ślad osadnictwa 2. ślad osadnictwa	? łużycka	neolit epoka brązu
165.	Pieczyska Łowickie	54-57	58 (2)	1. ślad osadnictwa	łużycka	epoka brązu
166.	Pieczyska Łowickie	54-57	59 (3)	1. skarb	łużycka	III okres epoki brązu
167.	Narty	54-57	61 (8)	1. ślad osadnictwa 2. ślad osadnictwa	łużycka amf. kulistych	epoka brązu neolit
168.	Narty	54-57	62 (9)	1. znal. luźne		wczesne średniowiecze
169.	Olszowiec	54-57	63 (5)	1. ślad osadnictwa		neolit
170.	Wola Ładowska	54-57	64 (3)	1. cmentarzysko	?	?
171.	Pieczyska Iłowskie	54-57	60 (4)	1. obozowisko	łużycka/faza łódzka	III okres epoki brązu